

JOAN CARANDELL MARIMÓN: LA SEVA ÈPOCA, LA SEVA GENT ("LLORENÇ SANT MARC")

Martí Rom

Joan Carandell Marimón va néixer a Barcelona el 18 de març de 1901, en el número 7 del carrer Sant Jacint. Era fill d'empordanesos que havien anat, els darrers anys del segle XIX, a la gran ciutat a cercar una vida millor. L'origen dels Carandell es a Figueres. Eren una família benestant en decadència. Un dels oncles de Joan Carandell, Rafael Carandell Paretas, fou un periodista que a més havia escrit algunes obres de teatre, d'aquell teatre popular tan estimat el segle XIX. Era una persona amb una certa rellevància. A "La Vanguardia" del 28 de desembre de 1927, en una crònica des de Figueres, s'hi diu que està molt malat.

Un altre oncle era carnisser, un carlinot que va matar amb el tallant a un que va gosar dir una blasfèmia tot passant la processó; va haver de marxar a Amèrica. Ens explicava Josep Maria Carandell que anys enrere, tot veient la televisió, va trobar-se amb un conjunt musical de Puerto Rico que s'anomenava "Orquesta Carandell"; pensava que possiblement fossin descendents d'aquest carnisser (mai millor dit).

No seria estrany que aquests Carandell estiguessin emparentats amb un altre personatge il·lustre de Figueres, Joan Carandell Pericay (1893-1937), important geòleg i catedràtic d'Història natural. El propi Josep Maria Carandell aventurava que podrien ser "parents llunyans", a la pàg. 17 del nostre llibre d'Enginyers (1999).

El pare de Joan Carandell, Joaquim Carandell Paretas, era de Bàscara, feia de cadiraire; es va casar amb una noia de Jafre o Calabuig (he trobat ambdues informacions), la Francisca Marimón. Fugint de les penúries del camp, van anar a viure al carrer de Sant Jacint número 3 baixos, als darreres del Mercat de Santa Caterina; la qual cosa els hi va permetre posar botiga. Luis Carandell, el fill gran de Joan Carandell, i germà del Josep Maria, comenta en el seu llibre "El día más feliz de mi vida" (Editorial Espasa, 2000), a la pàg. 16, que "vivían pobremente en el barrio de oscuras, casi napolitanas callejas...".

Josep Maria de Sagarra que fins el 1916 va viure al proper carrer de Mercaders, en el desaparegut número 33 (on ara es l'Avinguda de Francesc Cambó, com a conseqüència de l'apertura de la Via Laietana), relata a les seves memòries com de petit acompanyava a una serventa de casa seva a comprar a una confiteria del carrer Princesa: "anàvem carrer de Mercaders avall, sortíem al carrer de l'Avellà... anàvem a parar a la plaça de Santa Caterina, i per un carreró fosc, estret, tristíssim i de mala nota que no recordo com es diu, o si existeix encara, sortíem al carrer de la Princesa, davant mateix de la confiteria del senyor Mas..." ("Memòries I", pàg. 204, Edicions 62, 1981). Penso que aquell "carreró fosc, estret, tristíssim..." podria ser el de Sant Jacint.

Joaquim Carandell primer va trobar feina de cobrador de tramvia, després en una empresa que llogava cadires i taules per les festes. Tenia reuma i era una mica gandul. Era un cul de cafè, no era bevedor però hi feia vida jugant al domino. Més tard, es van traslladar al número 7 i després a l'11 del mateix carrer. A la Francisca li calia anar a fer cases, a netejar; ens dia el Josep Maria Carandell que va tenir una vida molt dura. Uns anys després, va entrar fixa a casa d'uns senyors; després sols hi anava alguns dies a cosir o a tenir cura dels fills. Aquests eren els Sedó Peris-Mencheta, de "El Noticiero Universal".

El Joaquim Carandell Paretas i la Francisca Marimón van tenir dos fills, el Lluís i el Joan. El primer, el germà gran, havia nascut a Bàscara l'1 de maig de 1893, es duien vuit anys amb l'altre germà. "Era un xic panxacontenta", molt encisador. Josep Maria Carandell ens deia que fou una persona molt estimada a la família. Ambdós germans van créixer en aquell barri dels voltants de Santa Caterina, que aviat veuria com una nova avinguda, la Via Laietana, s'obriria pas des del centre de la ciutat cap el mar (1912), enderrocant carrers centenaris i carrerons plens d'història. El nou segle duia una nova ordenació, calia construir sobre el passat.

Hi ha una molt interessant entrevista de Lluís Permanyer a Joan Carandell publicada a "La Vanguardia" del 20 de setembre de 1987, amb el títol de "Un señor de Barcelona. La infancia en los bajos fondos no mereció ser patria". Comença: "Nací en Barcelona en 1901. En casa, para celebrarlo, no había más que una gaseosa y seis reales. A los siete años comencé a ir a la escuela del Señor Martorell, pero tenía sólo diez cuando ya me puse a trabajar como ayudante en el escritorio de una fábrica de uniformes militares. Mi formación fue autodidacta; en casa no había libros, pero me los compraba..."

Segons explica Luis Carandell en el llibre "El día más feliz de mi vida", a la pàg. 20, quan el seu pare era un xiquet d'uns nou o deu anys anava amb d'altres del barri al port a l'arribada dels vaixells de turistes; els hi feien senyals per que tiressin alguna moneda a l'aigua i quan la tiraven, algú d'ells hi anava al darrera per agafar-la abans no s'acabés d'enfonsar. Ja gran, el seu pare li havia confessat que "era una técnica muy difícil". En aquella entrevista de Lluís Permanyer a Joan Carandell de "La Vanguardia", aquest concreta: "al lado de la Vulcano, de donde salían y arribaban las Golondrinas, junto con otros trinxeraires pedíamos a cuantos iban a bordo que lanzaran monedas al agua... Iba cada día a practicar semejante recolecta...". Aquest moll de la Vulcano estava a la Barceloneta, és el que ara es coneix com el Moll dels Pescadors.

Més endavant, en aquell llibre "El día más feliz de mi vida", a la pàg. 21, s'explica com un dia, durant la Setmana Tràgica (1909) els dos germans Carandell els va sorprendre els trets d'algun franc tirador. El Joan, el germà petit, tenia tan sols vuit anys; el Lluís setze. Van refugiar-se en una escala i van pujar al primer pis on van trobar la porta oberta i a aquell franc tirador a la finestra; a la taula hi havia una síndria a mig menjar. El franc tirador els hi va oferir menjar-ne i també si volien provar de fer algun tret. Vivien en un barri, i en una època, difícil. Acaba dient Luis Carandell que el seu pare, malgrat l'origen social, mai va combregar amb les idees anarquistes. Tampoc era especialment religiós. En aquell barri de Santa Caterina hi havia poques famílies que anessin a missa. Continuava Joan Carandell a l'entrevista de "La Vanguardia": "Leía entonces muchos textos anarquistas, hasta que mi hermano mayor me descubrió que iba errado y me los hizo dejar..."

Ens explicava Josep Maria Carandell, a la llarga entrevista que hi ha en el llibre d'Enginyers, que "el pare deia que quan tenia uns quinze anys, un bon dia es va adonar que tot tenia un amo en aquest món i que ell no tenia res. Això el va marcar..." (pàg. 16). Era en plena Primera Guerra Mundial (1914-1918). Era una gran oportunitat per fer negocis. Primer Joan Carandell, amb l'ajut del seu germà gran, Lluís, va començar a fer sabó amb el sobrant dels olis dels fregits; i, amb tren, ho enviava a França. També van muntar un petit negoci, en uns baixos del carrer Méndez Núñez (aquest carrer creua el de Trafalgar), de recollida de serradures a les fusteries per vendre-les després als

vaixells que atracaven al Port de Barcelona i a particulars. Les serradures, fins els anys cinquanta, s'utilitzaven per netejar.

Joan Carandell a "La Vanguardia": "Había comenzado la Gran Guerra y me dediqué a comprar y a vender de todo, porque en aquella época en Europa faltaba todo y todo se aprovechaba. Gané mucho, mucho dinero; diez mil pesetas de las de entonces sólo en un mes: un fortunón. El bloqueo de América me obligó a cambiar de negocio. Pasé a comerciar con leña. A los dieciséis años cargué de leña y serrín un velero en Palma. Al terminar la guerra y acabarse la posibilidad de obtener semejantes beneficios, entré de meritorio en un despacho, en el que conocí a un personaje que me llevó a la Escuela de Administración Local, que había fundado Prat de la Riba y que regentaban Pi Sunyer e Isidre Lloret. No era necesario tener el bachillerato para ingresar. Al terminar, me destinaban al Ayuntamiento, pero renuncié porque estaba convencido de que convertirme en funcionario sería mi perdición...".

Els dos germans van estar a prop d'aquells "Jóvenes bárbaros", els seguidors d'Alejandro Lerroux (1864-1949). Aquest era un polític controvertit, en un inici era l'expressió més radical del republicanisme revolucionari i, amb el pas dels anys, a les envistes de la Segona República, es va convertir en un home de dretes amb aparença radical i d'esquerres. Tenia una gran qualitat: fascinava a moltes persones de les dites classes populars. Se'l coneixeria com *l'emperador del Paral·lel*.

Luis Carandell a "El día más feliz de mi vida" diu, tot parlant del seu oncle Lluís Carandell, el germà del seu pare, que "en la familia corría la especie de que había formado parte de la organización de los jóvenes bárbaros de don Alejandro Lerroux. Pero nunca llegamos a preguntarle si había en esto algo de verdad..." (pàg. 216).

El naixement de l'expressió i definició dels "jóvenes bárbaros" està a l'article que Lerroux va fer pel primer número de la revista "La Rebeldía" (setembre de 1906): "Rebelaos contra todo: no hay nada o casi nada bueno. Rebelaos contra todos: no hay nadie o casi nadie justo... Sed arrogantes como si no hubiera en el mundo nadie ni nada más fuerte que vosotros... Sed imprudentes, como si estuvieseis por encima del Destino y de la Fatalidad. Sed osados y valerosos, como si tuvieseis atadas a vuestros pies la Victoria y la Muerte... Jóvenes bárbaros de hoy, entrad a saco en la civilización decadente y miserable de este país sin ventura, destruid sus templos, acabad con sus dioses, alzad el velo de las novicias y elevadlas a la categoría de madres para virilizar la especie, penetrad en los registros de la propiedad y haced hogueras con sus papeles para que el fuego purifique la infame organización social, entrad en los hogares humildes y levantad legiones de proletarios...".

Josep Maria Carandell ens comentava que deuria ser a finals dels anys quaranta que sovint anant amb el meu oncle Lluís per algun carrer de Barcelona tot d'una li deia alguna cosa com "en aquesta casa, abans de la guerra, hi havia un local de la FAI" i aleshores li relatava algun fet o anècdota curiosa. I ens afegia que aquestes informacions el van dur a saber que aquella ciutat aparentment tranquil·la i endormiscada dels anys quaranta i cinquanta, anys enrere tenia una altre fisonomia, era una ciutat diferent. D'aquests passejos i explicacions, entre d'altres, va sorgir la idea de fer aquell llibre "Guía secreta de Barcelona" (Editorial Al-Borak, 1974).

El seu oncle Lluís, també li comentava aquella gresca irreverent que feien al local dels “Jóvenes bárbaros”, la seu de la Joventut Republicana, del carrer Mercaders número 26, el dia de la processó de Corpus. Aquest fet surt a la novel·la “Prínceps” (Editorial Laia, 1985), de Josep Maria Carandell. A més d’una munió de fets i anotacions que semblen extreïdes de la memòria familiar, del seu pare o del seu oncle Lluís, hi ha aquella citació esmentada abans: “quan jo era jove anava a les festes al centre republicà, i el dia de la processó de Corpus obrien els balcons i els que passaven ens veien ballar i fer barrila. Ja estava armada! Bufetades, corredisses i embolica que fa fort! Això és el que Lerroix volia...” (pàg. 117). Aquesta seu de la Joventut Republicana és la que freqüentaven els germans Carandell en els seus anys joves. També surt citada a la “Guía secreta de Barcelona” quan parla del carrer de Mercaders, a la pàg. 254: “... en el número 26, la sede de la Juventud Republicana – los llamados “jóvenes bárbaros”, milicianos armados y ciegos seguidores de Lerroix -...”.

Luis Carandell exposa a “El día más feliz de mi vida” que el seu oncle Luis “era hombre de poca religión y que había vivido todas las revoluciones y revueltas de la Ciudad desde la Semana Trágica en adelante” (pàg. 16). Li havia dit, anys després de la Guerra Civil: “si llega el caso de tener que incendiar algo, mejor es quemar, antes que otra cosa, las iglesias sin valor artístico, porque eso es lo que le sale al país más barato” (pàg. 16).

Joan Carandell continuava en aquella entrevista de “La Vanguardia”: “Me puse a estudiar la carrera de Derecho, que simultaneaba trabajando como comentarista de economía en “La Nau”, el “Diario de Barcelona” y “El Noticiero Universal” -hacía una página diaria...”.

El Josep Maria ens deia que el seu pare tenia una gran memòria i ambició personal. Des de molt aviat es va especialitzar en economia, quan aleshores hi havia poca gent interessada en aquest tema. Fou deixeble de Josep Maria Tallada Paulí (1884-1946), advocat, enginyer i polític, partidari del liberalisme econòmic racional i introductor a Espanya del taylorisme (la divisió de les tasques dels processos de producció mitjançant l’organització racional del treball).

Com ja he avançat abans, la mare de Joan Carandell, treballava a casa dels Sedó Peris-Mencheta, i això li va donar la possibilitat de començar a escriure a “El Noticiero Universal”. Amb el temps, a més, passaria a encarregar-se dels afers econòmics d’aquesta important família durant dècades.

També va escriure a “La Veu de Catalunya”, òrgan de la Lliga Regionalista. En aquells anys vint i trenta, Joan Carandell era un home de caire liberal, molt relacionat amb famílies de fabricants, amb aquells catalans burgesos que pensaven que els hi aniria millor estar en una “Espanya gran”. Aquests, com més rics eren més tenien la tendència de parlar en castellà. El seu fill, Josep Maria Carandell, ens deia que recordava una frase que sovint deia el seu pare: “Jo he conegut els pobres i els que els fan”. Afegia que creia que el seu pare pensava que havia nascut per ser obrer i que s’havia escapat del seu destí: “com una mena del *Pijoaparte* de les novel·les de Joan Marsé, que li calia ser llest, molt espavilat, perquè la vida no li caigués al damunt...” (pàg. 18).

El 1927 Joan Carandell es casa amb Josefina Robusté Rosés. Aquesta presentava també unes característiques semblants al marit, havia nascut a Barcelona de pares que havien emigrat a Barcelona. Aquests procedien de l’Esplugu de Francolí i del mas del Coll de

la Mussara (terme municipal de Vilaplana, a tocar de Reus), eren l'Eloi Robusté Ferrán i la Maria Rosés Masdeu. D'aquesta família tarragonina, Josep Maria Carandell en parla en un capítol deliciós de la nostre llarga entrevista del llibre d'Enginyers ("Orígens de la família de la mare", pàg. 30 a 35). Trobem un besavi seu dit "Domingo Santo", Domingo Rosés, una mena de curandero que recorria la serra de la Mussara. L'avi Eloi Robusté, que havia nascut el 4 de juliol de 1907, seria ordenança de l'Ajuntament de Barcelona. L'he trobat citat a la "Gasetta municipal de Barcelona" núm. 31, del 2 d'agost de 1916, com "mozo de la secció de higiene". Era un xic trapella. Participava en aquells "balls parlats" tan populars al segle XIX. Havia anat a la Guerra de Cuba.

L'Eloi Robusté Rosés, el germà gran de l'esposa de Joan Carandell, fuig d'Espanya per no anar a la Guerra d'Àfrica. Va viatjar per tot Europa; va viure a Romania i Hongria. També a Berlín, on va conèixer Josep Pla. Parlava varis idiomes. Ja de gran va retornar a Barcelona i es va casar el 1935 amb la benestant Glòria de Oms Pujadas. Aquesta era l'hereva d'un important terratinent. Luis Carandell diu a "El día más feliz de mi vida" que la seva tia Glòria tenia "pretensiones de nobleza. Era una dama joven pero decimonónica por su aspecto y su estilo de vida..." (pàg. 74). Van anar a viure al carrer Girona. Continua: "Tío Eloy y tía Gloria eran dos personajes de carácter atrabiliario y un poco lunático. Tan pronto estaban simpatiquísimos como apenas saludaban... El matrimonio tenía costumbres muy raras... No tenían como todo el mundo un dormitorio, sino que utilizaban los cuatro o cinco cuartos de dormir (de la casa)... Se acostaban en el primero y cuando, a las dos horas o así, se despertaban, pasaban a costarse en el siguiente dormitorio... Y así toda la noche..."

Eloi Robusté Rosés, fruit de la seva vida intensa recurrent Europa, va escriure una novel·la: "Sascha", que es publicaria el 1946, a la Col·lecció La Pléyade d'Ediciones Lauro (de Josep Janés). Josep Pla li va fer el pròleg i li va dedicar un dels seus "Retrats de passaport": "Eloi Robusté, viatger" ("Obra completa" núm. 17. Editorial Destino, pàg. 372 a 378).

Josep Pla escrivia: "Cuando éramos jóvenes y don Eloy Robusté estudiaba filología en Berlín, era un muchacho pobre, inteligente, con unos ojos negros, brillantes, apasionados, abierto a los más complejos problemas de la existencia. Con una pequeña pensión que recibía de sus padres no solamente saciaba sus ansias de aprender en los libros y en las cátedras, sino que daba una gran superficie a la observación y convirtió su vida en una experiencia completa, vasta, viva... Vivió largamente en Francia y en Italia. Tuvo un restaurante en Constantinopla. Luego regresó al país. Colgó los hábitos de filólogo y se dedicó a la industria y al comercio..."

A l'Eloi Robusté Rosés, finalment, li van començar a minvar els guanys de les finques de l'esposa. Aleshores li va caldre posar una fabriqueta de cafeteres, seran les "cafeteres Glòria", que veurem més endavant. Ja de gran es passejava per Barcelona amb un Rolls Royce amb xofer. Tenia fama de galant i conquistador.

El nou matrimoni Carandell Robusté van anar a viure (1927) al carrer Bailèn i després a la Diagonal cantonada amb el Passeig de Sant Joan, en el número 388. Joan Carandell pràcticament va fer el salt dels barris baixos de Santa Caterina a la noble Diagonal. Primer van viure en el tercer pis, on va néixer el Luis (1929) i l'Asun (1931); després al principal, on va néixer el Josep Maria (1934), familiarment "Josemari". Aleshores els més rics vivien en els pisos inferiors, viure en un principal era pujar de categoria. En

aquest pis hi va anar a viure al enviduar l'avia paterna del Josep Maria, Francisca. Aquesta va morir el 1935.

Asun Carandell explicava en una entrevista que “cuando nació, su madre la dejó llorar quince días sin cogerla en brazos y eso la convirtió en una niña triste”.

Joan Carandell tenia una presència un xic tímida, però entre els amics podia ser molt divertit i arrauxat. Feia jocs de mans, cantava a duo amb el seu germà Lluís cançons populars de l'època i sarsueles. Anaven junts al galliner del Liceu. Era un gran amant del teatre, d'aquell teatre popular de llavors. Recitava fragments d'aquestes obres, per exemple de la versió del “Don Juan Tenorio” feta en broma pel reusenc Francesc Bartrina.

La seva carrera professional ràpidament va començar a enlairar-se. El 1927 ja pertanyia a la “Sociedad de Estudios Económicos”, de la que en seria president el 1931. Aquest mateix any es nomenat secretari de la “Sección de Comercio y Navegación”, del “Fomento del Trabajo Nacional”, sota la presidència de Lluís Bosch Labrús.

Anteriorment, en aquell 1927, participa com a representant de la “Asociación de Contables de Cataluña” en el Congrés Internacional sobre l'Organització Científica del Treball, a Roma.

Poc a poc va situant-se a l'entorn polític, apropant-se a La Lliga, d'on eren les persones (i famílies) que duia els afers econòmics, i alhora participant del Partit Republicà Radical de Lerroux.

Segons “La Vanguardia”, el 2 d'abril de 1932, va donar una conferència al Casal Regionalista de Manresa, de la Joventut de la Lliga Regionalista, sobre “L'actual moment econòmic i la política tributària de la República”. En el mateix diari trobem que, amb Joan Pich i Pon (que seria alcalde de Barcelona entre gener i octubre de 1935), en fan una altre, el 28 d'agost del mateix any, sobre “El problema económico y social” al local del Centro Republicano Radical del carrer Ferlandina núm. 20. Tres dies després Joan Carandell la farà sobre “El problema de los sin trabajo” a l'Ateneo Republicano Federal Radical del carrer Consell de Cent núm. 263.

Aquestes actuacions es posaven de manifest en un article amb el títol de “Els homes conseqüents de la Lliga Regionalista” de “El Dia”, “Diari Republicà d'Esquerra” de Manresa del 14 d'abril de 1932. Deia: “Fa pocs dies que el senyor Joan Carandell, un altre dels prestigiosos financers de la Lliga Regionalista, vingué a Manresa a donar una conferència. A la presentació ens assabentaren que el senyor Joan Carandell entre altres virtuts molt remarcables tenia la d'èsser un conseqüent com una casa. Perquè no hi tingueu cap dubte deixem que “El Diluvio” ens ho confirmi (*aquest era un diari republicà i anticlerical editat a Barcelona i d'un tiratge important*). Diu així: “Como todos los sabios de la Lliga, el señor Carandell siente la nostalgia del mando y de los cargos, y se ha procurado ahora una asesoría técnica, la del Club Republicano, afecto al partido radical, en avanzado período de organización. Al señor Carandell poco le importa que puedan tildarle de inconsecuente, y caer en manos de quienes hoy se hallan en trance de ofrecerle un cargo retribuido y la esperanza de un enchufe mucho más importante si el partido radical se adueña del Poder...”.

Fou per aquesta època que Joan Carandell deuria aconseguir que el seu germà Lluís entrés a treballar a l'Ajuntament de Barcelona. He trobat una notícia a "La Vanguardia", del 24 de setembre de 1932, on aquest consta a la secció de "Asistencia Municipal". Després de la Guerra Civil fou, durant molts anys, cap de l'oficina d'informació.

A les eleccions al Parlament de Catalunya del 20 de novembre de 1932, Joan Carandell es va presentar per les llistes del Partit Republicà Radical. A "La Vanguardia" del 24 de novembre s'hi deia que havia tret 6.811 a la ciutat de Barcelona, el sisè en nombre de vots d'aquesta llista. No van aconseguir representació.

Continuant amb les seves intervencions públiques, "La Vanguardia" del 21 de gener de 1933 esmenta que el dia abans s'havia fet al Fomento del Trabajo Nacional l'apertura del curs de la Sociedad de Estudios Económicos, amb una conferència seva de títol "La futura intervención de Cataluña autónoma en la economía española". La crònica feia un resum de la conferència: "La unidad nacional fue un mito hasta que Carlos III, posibilitando el comercio catalán a América y sacudiendo el yugo comercial extranjero en España, permitió la expansión de la producción catalana. Esto hizo posible que en los inicios del pasado siglo Cataluña estuviera compenetrada con el resto de España, hasta el extremo de levantarse contra el liberalismo de Napoleón que le ofrecía la independencia. Más tarde, cuando Cataluña incrementó su producción y tuvo necesidad de poner en movimiento todas sus riquezas, se produjo el choque de la burocracia y del centralismo con la industria catalana. Esta actitud se acentuó cuando Cataluña necesitó un arancel que le defendiera su producción y en la pérdida de las Colonias al hacerse más patente esta necesidad se incrementaron las diferencias que culminaron con el catalanismo político. Afirma el señor Carandell que la política de Cataluña es consecuencia exclusiva de la industria... El conferenciante hace resaltar los problemas que Cataluña tiene planteados, entre ellos la diferencia de salarios que produce la inmigración y el aumento del paro, y por otra parte nos coloca en situación de inferioridad, lo que constituye un grave peligro para el mantenimiento íntegro de nuestra hegemonía industrial... Al terminar su conferencia el señor Carandell fue aplaudido".

A "La Vanguardia", del 19 de setembre de 1933, s'hi pot llegir que el nou director general de Comerç i Política Aranzelària, Arturo Sedó Peris-Mencheta, en l'òrbita del lerrouxisme, ha nomenat a Joan Carandell com a secretari. "El domingo, en el expreso de la noche, salió para Madrid, el nuevo director general... acompañado de su secretario, don Juan Carandell. Entre otras muchas personas, acudieron a despedirle... Al arrancar el tren, el señor Sedó fue despedido con una salva de aplausos...".

El 19 de novembre de 1933 hi hauria unes eleccions generals que guanyaria el Partit Radical Republicà de Lerroux amb el suport de la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas) de José Maria Gil Robles. Era l'inici del anomenat "Bienni Negro" (1933-1935), de la República de dretes. Joan Carandell es va presentar a aquestes eleccions a la llista de Lerroux, anava el catorzè de la llista per Barcelona. A Barcelona ciutat va treure 37.299 vots. Encapçalava la llista Alejandro Lerroux, que va treure 40.656 vots.

També en aquest 1933, la Generalitat el designa el seu representant a la Junta del Patronat de l'Institut d'Investigacions Econòmiques.

“La Vanguardia” del 19 d’agost de 1934 informa que “anoche, salió para Madrid, desde donde se dirigirá a Lisboa, en cuyo puerto embarcará para América con objeto de asistir al Congreso algodonero, don Juan Carandell, que ostenta la representación del Centro Industrial Algodonero de esta ciudad”. Aniria a l’Argentina amb una delegació espanyola d’alt nivell. A la “Economía española”, d’agost de 1934, núm. 20, pàgina 77, sota el títol de “Comisión a la Argentina”, trobem: “Después de estar más de un año dando vueltas a la idea de enviar una Delegación comercial a la Argentina y de haber sido nombradas varias Comisiones que no llegaron a embarcar, se ha designado una definitivamente y está ya en camino...”. Esmenta diversos càrrecs ministerials i hi afegeix: “Se unen a la Delegación dos representantes de la exportación, D. Juan Carandell, por el Comité Algodonero, y D. Juan Catxot, por el Bloque de Exportación...”. Sabem pel seu fill Josep Maria que s’hi va passar uns quants mesos a l’Argentina.

El 1935 fou nomenat conseller pel alcalde Joan Pich i Pon (ho fou del gener a l’octubre del 1935) en agraïment pels treballs d’ordre econòmic que havia fet pel Ajuntament. Curiosament el càrrec oficial era el de “conseller de cementiris”, cosa que fou tractava amb prou ironia pel setmanari “Papitu”, entre d’altres. La notícia va sortir publicada a “La Vanguardia” del 30 d’abril.

Com podem veure, Joan Carandell en aquells anys trenta havia aconseguit una bona posició social. Era advocat i conseller en afers econòmics de diverses importants famílies barcelonines, tenia càrrecs públics, escrivia als diaris i vivia a la Diagonal.

Els estius, la família Carandell Robusté anaven a la casa de la platja a Sant Salvador (El Vendrell). Aquí, la seva esposa, Josefina Robusté Rosés, anys més tard, recordava haver escoltat a Pau Casals amb el seu violoncel; la casa d’aquest era quasi veïna a la dels Carandell. Luis Carandell, el fill gran de Joan Carandell, recorda a “El día más feliz de mi vida” que l’estiu de 1935 es va fer amic d’una neboda del famós violoncel·lista, de la Mariona. “Íbamos a menudo a casa del maestro. Nos sentábamos en el tresillo del estudio y, si no había personas mayores, el gran músico tocaba para nosotros, nunca el violoncelo, que reservaba para más cualificadas audiencias, sino el piano... Con nosotros era muy simpático y hasta hablador... De cuando en cuando dejaba de tocar y nos explicaba el significado de lo que estaba interpretando...” (pàg. 181). El mateix Luis també comentava que a Sant Salvador hi anaven amb “el coche que entonces tenía (*el seu pare*), un Citroën “Pato” de color negro...” (pàg. 71).

Quan “l’Alzamiento nacional” (el dissabte 18 de juliol de 1936), els Carandell estaven d’estiueig a la casa de la platja de Sant Salvador. A Catalunya la repercussió real del cop d’estat no fou fins l’endemà diumenge. El dilluns, Joan Carandell marxà a Barcelona. Es va reunir a la seu de Foment, a la Via Laietana, amb diverses persones rellevants de les quals feia de secretari. Tot estava ple d’escamots anarquistes. El van agafar i el van conduir a un soterrani on va passar la nit; allí estava amb una altra persona que despertava més interès pels anarquistes. D’una manera sorprenent, al matí següent va aconseguir escapar-se. El germà de l’esposa de Joan Carandell, Eloi Robusté Rosés, va anar a Sant Salvador per recollir la resta de la família i dur-los a Barcelona.

Joan Carandell va passar per casa seva per recollir roba i va dormir fora els següents dies. Aviat va agafar un vaixell que el duria a Marsella. Luis Carandell en el seu llibre esmenta que va anar a Gènova. Al cap d’uns dies, gent de la FAI va anar a escorcollar

casa seva fent una gran destrossa d'imatges de sants i santes. Explica Luis Carandell exposa a "El día más feliz de mi vida": "me acuerdo de aquellos hombres armados hasta los dientes, vestidos con monos de trabajo, que irrumpieron en casa y empezaron a revolver los armarios y las cómodas de la ropa. Mi madre, muy joven todavía, no había cumplido los veintiséis años, les plantó cara y, sin perder los nervios... les habló en un tono imperioso y consiguió que no rompieran los muebles y los demás objetos... Mi padre anduvo ocultándose..." (pàg. 70).

Joan Carandell des de Marsella (o Gènova) va enviar un telegrama al seu cunyat, Eloi Robusté Rosés, que deia "Envíen cafetera Gloria y tres tazas". Es referia a la seva esposa Josefina i als tres fills. Es van retrobar tots a Perpinyà. Aquesta frase enigmàtica té el seu sentit en aquella fabriqueta de cafeteres que el cunyat tenia des de feia uns anys a Barcelona. Luis Carandell en el llibre diu que la frase era exactament: "Envíen una cafetera marca Josy y tres cafeteras marca Children" (pàg. 79). També comenta que sovint Joan Carandell li deia a la seva esposa "Jose". El 23 de desembre de 1936 van agafar un tren cap a Cerbère. I a l'endemà un altre cap a San Juan de Luz, el País Basc francès.

Van entrar a l'Espanya nacional per Irún. El 5 de setembre de 1936, unes columnes de requetés i falangistes s'havien desplaçat des de Navarra i van ocupar la frontera amb França. El 25 o 26 de desembre els Carandell Robusté estaven a San Sebastian. Després, a inicis de gener de 1937, anirien a Burgos. Primer van viure en una casa baixa del carrer Diego de Siloe, prop de la plaça Mayor; després a la casa de la Fàbrica de Curtidos, a un indret dit Bellavista, a pocs quilòmetres de la ciutat, a la carretera de Valladolid.

Luis Carandell escriu que "la casa tenía un jardín precioso, medio salvaje en mi recuerdo. Solíamos bañarnos, en verano, en una alberca redonda, hecha de piedra, que había en el centro del jardín. Desde las ventanas se veía la inmensidad de los trigales..." (pàg. 115).

L'1 d'octubre de 1936, a Burgos, Franco havia pres possessió de "Generalísimo de las fuerzas nacionales". Aquesta ciutat seria aleshores la capital del nou règim.

Josep Maria Carandell deia que li semblava recordar que el seu pare formava part d'una "junta tècnica" que assessorava en els afers d'ordre econòmic. El seu germà Luis Carandell escriu que "comenzó a trabajar en la Junta Técnica del Estado con personas como José María Milá y Camps, conde de Montseny, Joaquín Bau Nolla o Pedro Gual Villalbí... Creo que, por el solo hecho de ser catalanes, a Franco debió parecerle que entendían de economía y les confió algunas misiones relacionadas con la industria y el comercio... Mi padre formó parte de la primera delegación que el gobierno envió a Estados Unidos para obtener créditos de algunas entidades bancarias..." (pàg. 112). A Burgos coincideixen amb els Tusquets, amb "mossèn Joan Tusquets".

També comenta Luis Carandell en el llibre que el seu pare tenia una gran curiositat pels idiomes, "teóricamente, por ejemplo, sabia inglés i francés. En la práctica, sin embargo, su inglés era macarrónico...".

Sembla que els Carandell tenien una certa relació amb l'entorn de Franco. "Doña Carmen" va encarregar a Joan Carandell la construcció del pessebre pel Nadal del 1936.

El Josep Maria recordava que a la família s'explicava com el seu germà Luis alguna vegada havia jugat amb Carmencita, la filla de Franco. Després comentant-ho amb el meu company dels llibres d'Enginyers, Juan Manuel García Ferrer, rememoràvem aquelles famoses imatges del No-Do franquista (del 1940) on es veu a un emocionat Franco al costat de la seva filla, asseguda a la falda de "Doña Carmen", i dient-li: "¿Quieres decirles algo a los niños alemanes?". Mentre Carmencita va recitant allò de "Pido a Dios que todos los niños del mundo...", podem veure a Franco com va movent els llavis dient el mateix.

Francesc Farreras diu sobre Joan Carandell, en el llibre "Gosar no mentir. Memòries" (Edicions 62, 1994), a la pàg. 80: "fugint dels esclats revolucionaris que amenaçaven la seva situació emergent, va passar a la zona nacional i va arribar a Burgos, al començament de la Guerra Civil. Allí va conèixer Nicolás Franco, aleshores influent secretari general de la Junta de Govern provisional dels militars sublevats, que es va convertir en el seu poderós protector. Nicolás, tot el contrari del seu maniàtic germà, tenia fama d'haver emparat algunes persones acusades de maçons..."

Els Carandell es van traslladar a Bilbao unes poques setmanes després de la seva conquesta (19 de juny de 1937). El pare Carandell volia fer d'advocat i dur els assumptes, era el secretari, de persones influents de Barcelona que també havien escapat a la zona nacional. Van anar a viure a un pis del carrer Licenciado Pozas, en el número 9, en una bonica zona de l'Eixample de Bilbao. El fill gran, Luis, anava al col·legi dels "Hermanos de las Escuelas Cristianas", el Josep Maria i la seva germana Asun a les monges. Els estius anaven a Algorta, a una casa de l'Avinguda Basagoiti. El 1938 va néixer un altre fill, la Teresa ("Tere").

Luis Carandell a "El día más feliz de mi vida" exposa sobre Algorta: "Era aquella una playa muy elegante, con un edificio acristalado, casi metido en el mar, que debía ser un restaurante, y casetas de baño de madera pintadas de verde. Bajábamos des de la casa a la playa por un camino muy pendiente entre pinos... El mar solía estar allí algo picado... hacia las cinco, subía muy deprisa la marea..."

En aquella entrevista de Lluís Permanyer a "La Vanguardia", Joan Carandell explica la seva actuació en aquells inicis franquistes: "Pude sacar a mucha gente de la cárcel; cuando regresé a Barcelona al terminar la guerra, continué con ahínco esta actuación, así como la de facilitar pases a Portugal para gran número de judíos..."

Els Carandell van tornar a Barcelona pocs dies després d'aquell 1 d'abril de 1939, del Dia de la Victoria. El fill gran, Luis, es va quedar internat uns mesos a Bilbao per acabar el curs escolar. Els Carandell aleshores assumiran parlar en castellà en endavant en el si de la família.

A la primera pàgina de "La Vanguardia" del 15 de juny de 1939 s'hi publicava: "Así fue ayer Barcelona, capital de España. La nación, de santa y soberana altanería, acoge en las Ramblas, con emoción cordial y con expresiones jubilosas, a Serrano Súñer, apóstol de nuestra grandeza y nuestra unidad". En una crònica ditiràmica s'hi podia llegir: "En la Puerta de la Paz. Fervor de multitud... Desde mucho antes de la hora anunciada para la llegada del ministro, la gran explanada de la Puerta de la Paz ofrecía un aspecto magnifico. Una muchedumbre inmensa... se congregaba para testimoniar al eminente viajero la entusiasta adhesión del pueblo barcelonés... Enfervorizada de entusiasmo, la

multitud no cesaba de dar vítores a España y al Caudillo...”. Entre les autoritats locals assistents s’esmentava al “jefe de servicios de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil núm. 2, don Juan Carandell”.

A Barcelona es retroben amb els avis tarragonins, l’Eloi Robusté Ferrán i la Maria Rosés Masdeu. Aquests durant la guerra s’havien refugiat, amb el seu fill (Eloi Robusté Rosés) i la seva esposa (Glòria de Oms Pujadas), en una masia a Corbera.

Eloi Robusté Rosés, amb l’escriptor Carles Fages de Climent (1902-1968), el 27 de gener de 1939, a l’endemà de l’entrada de les tropes franquistes a Barcelona, ocupa l’Ateneu Barcelonès amb l’ajut de membres de Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

A la “Gaceta municipal de Barcelona” núm. 11, del 10 de juliol de 1939 (“Año de la Victoria”), consta la jubilació del empleat municipal d’Eloi Robusté Ferrán, el sogre de Joan Carandell, amb efectes de l’1 de gener de 1939.

El germà Lluís Carandell Marimón, el 1940 es casaria amb Anita Feliu Esquivel, una rica hereva amb possessions a Cuba. Anys més tard, amb la revolució cubana (1959) perdrà les terres que tenia allà. L’avia Maria Rosés Masdeu frissava quan sentia que parlaven en castellà, i molt menys admetia que ho fessin dirigint-se a ella. Els Rosés, de la Mussara eren d’esquerres. Diu Luis Carandell a “El día más feliz de mi vida” que “de toda la familia, la abuela era la más catalanista. En más de una ocasión le oí llamar al retrete con el nombre del rey de España que sitió y tomó Barcelona en 1714... Vols anar al Felip Quint?...” (pàg. 37).

Ens deia el Josep Maria que aquesta Anita, d’una bellesa exòtica, era filla única d’una mare cubana terriblement possessiva que li espantava els pretendents per tal de que continués soltera i haver d’ocupar-se d’ella i de les finques. La mare, Isabelita, era una cubana que s’havia casat amb un indià català dit Feliu. Els deficiències de la mare no van acabar de donar resultat doncs la filla va conèixer a un ric comerciant basc que residia o viatjava sovint a Barcelona. Es van enamorar bojament i la mare va posar totes les dificultats possibles; sols podien veure’s un moment a missa. Van aprendre a parlar com els sordmuts, i així ho feien l’un a la vorera del davant de casa i l’altre en aquell tercer pis del carrer Provença, on veurem més endavant que vivien. Ell li va regalar, entre d’altres coses, un mocador amb un retrat d’ella fet amb fil d’or i un gran quadre que era el seu retrat. Aquest problemàtic amor va acabar amb la mort d’ell, a inicis de la Guerra Civil. Passat un temps apareix a la vida d’aquelles dues dones riques però sense diners, en una Barcelona en la que escassejava el menjar, Lluís Carandell Marimón.

Joan Carandell, ja a Barcelona, torna a obrir el despatx d’advocat; s’especialitza en Dret Mercantil. Era un home ambiciós. Era dels que havia guanyat la guerra. Li fou fàcil aconseguir una nombrosa clientela de persones rellevants econòmicament. Com que el pis que vivien a la Diagonal havia resultat malmès per algun bombardeig dirigit a la propera Casa Elizalde, van haver de cercar-ne un de nou. Va decidir que li calia viure en un pis que reflectís la nova situació social que desitjava adquirir en endavant. A partir d’aleshores la residència familiar seria al carrer Provença número 288, entre la Rambla de Catalunya i el Passeig de Gràcia. Eren dues plantes, l’entresolat i el semisoterrani, més un ampli pati amb arbres al darrera; tenia 53 habitacions. La casa havia estat edificada a inicis del segle XX pel que fou alcalde de Barcelona, Ròmul Bosch Alsina

(de juliol a desembre de 1905). Coronant-la hi havia la mítica figura de Ròmul vestit de pastor. Joan Carandell a “La Vanguardia”: “Tomé esta residencia espectacular como despacho, de la misma manera que un tabernero instala un local atractivo y costoso...”.

Els gran finestrals del carrer Provença eren el despatx del Joan Carandell i dels seus dos passants (Lluís Miró i Antoni Vilar de Orobio). La casa es distribuïa en dos llargs passadissos on hi havia les habitacions, el menjador, la sala, el despatx del seu secretari (Luis Menéndez), i el despatx de la seva esposa; també hi havia una capella. En el pavelló del final del pati era on hi feien les representacions teatrals. Escrivia Asun Carandell en el nostre llibre d'Enginyers, a la pàg. 122: “El pati abans era de terra, amb els mateixos til·lers que hi ha ara (1999) i amb castanyers d'Índia en lloc de les magnòlies, que mentre hi vam viure nosaltres (fins el 1950) no hi eren. El pare va voler embellir la casa, i encara que la mare tenia més bon gust, va prevaler l'opinió d'ell i d'un decorador “amb idees” que va transformar el preciós i estimat teatre en una sala de música... La mare ens havia dirigit obres de teatre, als més grans... El pati sempre estava ocupat per en Lluís i els seus amics – en Goyti, per exemple; després José Agustín -, que hi feien molt de soroll i jugaven a futbol. Al teatre hi havia un escenari, amb els decorats i l'equipament necessari per representar qualsevol obra – hi havia un artefacte que feia un vent huracanat -...”.

José Agustín Goytisolo Gay (1928-1999) es casaria amb Asun Carandell el 1955. Anirien a viure a un pis del carrer Balmes núm. 349. Asun en endavant, pel nou cercle d'amics, seria Ton.

Al web “Fons personals” de la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona, s'hi pot trobar un text (“Biografia”) de l'Asun Carandell: “Yo conocí a José Agustín, cuando él tenía 16 años y yo 13, en una procesión de Corpus Cristi del colegio de los Hermanos de la Salle, en Barcelona. Él iba andando con una vela encendida al lado de mi hermano; al pasar por donde yo estaba le dijo “Mira, Luis, que niña tan mona” y mi hermano le contestó “Es mi hermana, es tonta”. Ellos dos ya habían congeniado...”.

José Agustín Goytisolo, a més de poeta, va treballar al Taller de Arquitectura de Ricardo Bofill. Van tenir una única filla (1955), la del poema “Palabras para Julia”.

Luis Carandell comenta a “El día más feliz de mi vida” que “dedicábamos los jueves por la tarde, aprovechando el asueto del colegio, para ensayar las funciones...” (pàg. 164). La primera obra que van representar fou “El puñal del godo” de José Zorrilla; després “La Cenicienta” de Josep Maria Folch i Torres i “Las flores de Aragón” d'Eduardo Marquina. Diu que aquesta fou l'obra més ambiciosa, que la van fer varis cops, fins i tot a la Casa de Caritat de Barcelona (23 de desembre de 1945). Era una obra per a vuit personatges femenins i nou de masculins. La direcció era de la seva mare, i el secretari del pare, Luis Menéndez, els hi donava l'entrada a escena; fins i tot, van contractar a un apuntador professional. “Venían a casa modistas para hacer los trajes de época... Un pintor amigo de mi padre hacía los decorados. El carpintero fabricaba los aparatos que servían para hacer los efectos especiales...” (pàg. 166).

Al semisoterrani hi havia la gran biblioteca d'Economia, les habitacions de les minyones, el rebost i la cuina. Les tres minyones, la Victorina, l'Emilia i la Baldomera, ja les tenien dels temps de Burgos. Els fills, quan no hi eren els pares, gaudien pujant i

baixant pel muntacàrregues que unia la cuina i el menjador. Ens explicava el Josep Maria Carandell que feia uns anys la seva germana Asun, fent memòria, recordava que eren quatre les persones que feien la feina de casa, més la cuinera i dues cosidores (que venien alguns dies a la setmana). També algunes venien a ajudar a rentar la roba. A més, cal afegir el porter, el secretari, dos passants i el xofer.

També hi havia un escultor valencià, Vicente Antón Puig, deixeble de Mariano Benlliure, que feia peces per la biblioteca: una gitana, una noia que caminava contra el vent... La model era la seva pròpia filla. Ho feia tancat en una habitació amb la seva filla parcialment nua. Sembla que algun dels fills, algun cop, hi entrava fent-se el distret.

Vicente Antón Puig (1893-1964) fou un escultor rellevant. He trobat un grapat d'informacions sobre ell a "La Vanguardia". Entre d'altres, a la del 20 d'abril de 1929, s'informa d'una exposició seva a las "Galerías Layetanas", de la Gran Via 613. El 13 de desembre de 1930 es comenta la inauguració d'un bust dedicat a Simón Bolívar a Montjuic, al costat del Poble Espanyol. A la del 30 de gener de 1934 hi ha una crònica sobre la inauguració d'un bust de bronze seu dedicat a l'economista Guillem Graells Moles (1846-1927). Aquest fou secretari del Foment Nacional des del seu origen el 1889 i fundador de la Societat d'Estudis Econòmics. L'acte es va fer en un saló de l'Ajuntament de Barcelona i hi va haver un parlament Joan Carandell Marimón, aleshores president d'aquella societat. El 25 de juny de 1935 s'informa d'un acte al Centro Republicano del Passeig de Gràcia, organitzat per un grup de militants del Partit Radical de Lerroux pel lliurar-li un bust a Joan Pich i Pon, llavors governador general de Catalunya; a l'acte hi va assistir Arturo Sedó Peris-Mencheta, conseller d'Economia i Agricultura de la Generalitat. Recordarem que estem en ple "Bienni negre" de la Segona República.

Ja després de l'entrada dels nacionals, trobem el 13 de maig de 1944 una crítica, firmada per Tristán La Rosa, d'una exposició seva a las "Galerías Layetanas": "Vicente Antón es un buen escultor. El artista sabe conjugar con una habilidad nada común las líneas y los planos. Por un lado, da a las líneas un ritmo insinuante y suave; por otro, otorga a los planos una justeza y exactitud sorprendentes. La rigurosa plasticidad de las esculturas de Vicente Antón se logra, en parte, gracias al equilibrio entre una planimetría clásica y un moderno sentido de movimiento...". El 27 d'octubre de 1960 el Ple de l'Ajuntament de Barcelona li assigna la restauració "de la estatua alegórica del Reino de León en el Monumento a Colón". El 12 d'abril de 1964, el trobem en un llarg article "Renacen las piedras. El patio de la Santa Cruz" on s'esmenta que ell es l'encarregat de fer els capitells del claustre que faltaven.

En aquell carrer Provença número 288, al principal hi vivien el matrimoni Luis Coma Cros i América Cazes Viladomat. Eren clars representants de la burgesia barcelonesa addicte al franquisme. Ella era una rellevant mecenes de la cultura i les arts. La seva passió principal era la música clàssica. Fent una cerca a "La Vanguardia" es poden trobar prou quantitat d'actes que organitzava, molts al seu pis. Un, entre d'altres a remarcar, surt a la edició del 27 de febrer de 1944; comenta que havia reunit "a un grupo de amistades suyas y personalidades del mundo musical... Esta reunión fue honrada con la presencia del gobernador civil y jefe provincial del Movimiento, don Antonio Correa Véglison. El violinista Juan Alós, acompañado al piano por Antonia Pich-Santasusana, interpretó un programa dedicado a Paganini... El concierto fue muy del agrado de nuestra primera autoridad civil y de los demás invitados y la reunión

resultó muy brillante. Esta reunión era la XXI Sesión íntima de música, de las que se vienen celebrando en casa de los señores Coma-Cazes con creciente éxito”.

Luis Carandell a “El día más feliz de mi vida” explica que “mandaba imprimir preciosas invitaciones con grabados clásicos y elegante caligrafía... Mis hermanos y yo, solíamos acudir a casa de doña América para estos acontecimientos. Tenía una casa maravillosa, con pinturas antiguas, jarrones de cerámica china, muebles de estilo y grandes consolas doradas con espejos... Aunque era ya una persona de edad, debía tener más de setenta años en esa época, vestía con trajes juveniles, floridos estampados de seda...”. Després diu que deuria ser d’origen cubà o porto-riquenya. Continua: “Darà idea de cuán rígidas eran las normas de la época el hecho de que esta distinguida anfitriona se veía obligada a pedir permiso a la policía cada vez que convocaba a sus amigos a un acto cultural...”.

Ens explicava Josep Maria Carandell a la nostre entrevista del llibre d’Enginyers, a la pàg. 107, sobre la seva novel·la “Prínceps”, que la mare del personatge dit Marcel “es basa en la senyora América Cazes”. Aquest Marcel de Barbarà correspon a Joan de Sagarra, “un a fill de casa bona”. América Cazes moriria el 19 de gener de 1959. El seu marit, Luis Coma Cros, havia mort el 4 de desembre de 1947.

En aquells anys quaranta Joan Carandell Marimón tocava el cel amb els dits. Tenia un magnífic pis, un despatx d’advocat amb clients rellevants, molts contactes entre els dirigents guanyadors de la guerra... i un escultor important al seu servei.

Francesc Ferreras en el llibre “Gosar no mentir. Memòries”, a la pàg. 81, comenta que “impressionava que Carandell tingués un gran automòbil Pontiac i un criat o *valet de chambre* que era qui ens rebia i ens feia passar cerimoniosament al saló-biblioteca...”. més endavant intenta fer una descripció acurada del personatge: “era un home baixet, més aviat lleig, potser perquè era molt miop i portava unes ulleres de vidres gruixuts com culs de got muntats en l’aire. Tenia poc cabell en un cap gros amb profundes entrades i caminava amb les puntes dels peus endins, com solen fer les persones agradables i simpàtiques...”.

Mentre, el seu cunyat Eloi Robusté Rosés, aquell viatger per països d’Europa, publicava la novel·la: “Sascha” (1946) amb pròleg de Josep Pla. “La Vanguardia” del 27 de febrer de 1947 en publicaria una crítica, sense firma. Aquesta comença afirmant que a la novel·la li manca estil, no es un lluíment literari, després ho raona dient que té “una forma aparentement vulgar e imperfecta, de una manera realista, tal como se habla... Es el camino de la sencillez narrativa...”. Mentre que en aquesta crítica no es cita a Josep Pla, sí ho fa la del “ABC”, del 21 de setembre de 1947. M. Fernández Almagro fa seus els comentaris elogiosos de Pla sobre la senzillesa narrativa i diu que la novel·la és “un tanto seca, pero fina... como un estilete hecho justamente para calar hondo...”.

L’esplèndida situació econòmica de la família va permetre comprar una propietat fora de Barcelona. Primer van mirar la zona de Figueres, d’on procedien els Carandell, però finalment fou a Reus, proper d’on procedia la mare de la seva esposa. Fou el mas Bové, una finca molt gran amb una casa senyorial construïda cap a inicis del segle XX; havia sigut d’una família de la burgesia barcelonina. La finca s’estenia des del Passeig de Briansó, també dit “de la Boca de la Mina”, fins la riera de Capellans. Estava a tocar del famós centre psiquiàtric de Pere Mata, de l’arquitecte Lluís Domènech i Montaner. Era el 1941. Els dos estius anteriors havien anat a Bàscara i a les Masies de l’Espluga de

Francolí. A Reus hi anirien molts anys, tan els estius com alguns cap de setmana, primer amb tren i després amb el cotxe familiar. El primer cotxe (potser aquell Pontiac del que parlava Francesc Farreras) que van tenir anava amb gasogen, aleshores pràcticament no hi havia gasolina; funcionava cremant closques d'avellana, un fruit molt estès al Baix Camp. Es trigava unes quatre hores de Barcelona a Reus; més o menys cada trenta quilòmetres calia aturar el cotxe i afegir-li un petit sac de les closques d'avellana. Amb tren encara es trigava més. Com que aleshores es treballava el dissabte al matí, i molta gent també a la tarda, sortien de Barcelona cap el vespre per tornar el diumenge ja de nit.

Luis Carandell comenta sobre la finca del mas Bové, a “El día más feliz de mi vida”, a la pàg. 39: “tenía, delante y detrás de la casa, un precioso bosques de pinos piñoneros, cipreses, encinas y algunas hayas. La casa era de estilo pompeyano, con terrazas porticadas en el primer piso, a uno u otro lado. La plazoleta que se abría delante de la entrada tenía en el centro una fuente de piedra con surtidor y en torno a ella crecían pituspórum, adelfas y otros arbustos. Junto a la casa había una construcción de una planta en la que vivía el *masover*...”. En el text “El mas Bové: notes d’una conversa amb J. M. Carandell” de Coia Cabré, que es pot trobar a Internet, hi ha una molt acurada descripció del jardí anglès del davant de la casa i del jardí francès del darrera, amb els arbres i plantes que hi havia. “Apart dels terrenys diríem recreatius, hi havia una part de conreu, vinyes fonamentalment. Amb el desprestigi d’aquestes es passà al cultiu d’avellaners i, després, del blat de moro. Els fruiters i les verdures eren també ben abundants...”.

El mateix Luis Carandell també relata: “mi padre era un entusiasta de la fiesta de Reyes. Era para él una ocasión de compensar las frustraciones de su infancia. En la noche del 5 de enero organizaba en casa (*el pis del carrer de Provença*) una procesión con todos los miembros de la familia entre los que se contaban también la cocinera, las camareras, el chófer, el portero, el hijo de la asistenta y cualquier otra persona que trabajara en la casa... La procesión terminaba en el salón principal de la casa... Antes de dormirnos, escuchábamos lejanos toques de trompetas, redobles de tambores, relinchos de caballos o bufidos de camellos. Era mi padre quien, desde el balcón, se esforzaba por poner ambiente a la ilusión de los niños...” (pàg. 168).

Els fills Carandell tenien professora d’alemany, la “Fräulein Johanna Schwindt”, la “Froilan” li deien els fills. El pare era anglòfil però volia que aprenguessin aquell idioma, deia que com que era el més difícil després els altres els hi seria més planer. Probablement aquesta professora era jueva. Joan Carandell utilitzava les seves influències amb el règim per ajudar a alguns jueus que s’escapaven durant la Segona Guerra Mundial. El seu fill, Josep Maria, ens comentava que recordava que per casa seva havia passat el banquer Rothschild o René Meyer, que va ser després ministre de França. En el si de la família es conserva la correspondència entre aquest banquer i Joan Carandell. Aquest, en una carta del 1941 informa a Rothschild de que ja fet les gestions que calien al Ministerio de Asuntos Extranjeros sobre Hans Altmann. Una altra del banquer, del 15 de gener de 1943, des del Hotel París de la Puerta del Sol de Madrid, li agraeix la tramesa d’uns passaports. Sembla que li van servir per anar a Lisboa.

La biblioteca d’Economia de casa de Joan Carandell, iniciada abans de la Guerra Civil, va arribar a tenir uns 27.000 volums. També hi havia seccions dedicades a la literatura i el teatre (que fou una de les seves passions durant tota la vida). En aquesta biblioteca hi

treballaven cinc o sis persones fent fitxes. El realment important era la immensa quantitat d'informacions resumida en milers de fitxes, l'extraordinari nombre de referències sobre molts diversos temes. Va arribar a tenir al voltant d'un milió i mig de fitxes. Hi treballaven aquella professora d'alemany, el professor de rus d'en Luis, els secretaris... Era normal veure-hi a persones com Fabià Estapé anar a consultar-la. Enmig dels volums s'hi podia trobar retrats d'economistes importants, entre els quals hi havia Karl Marx i Friedrich Engels.

El 1946 es crea l' Instituto de Cultura Hispánica, presidit per Joaquin Ruiz Giménez (del 1951 al 1957 seria ministre d'Educació). El 1948 Joan Carandell es nomenat president del "Instituto de Estudios Hispánicos de Barcelona", a proposta de mossèn Joan Tusquets Terrats, germà del banquer Carles Tusquets. Com a vicepresident hi havia Joan Sedó Peris-Mencheta. Recordarem que la mare de Joan Carandell havia treballat de criada a la casa dels Sedó Peris-Mencheta. Els respectius fills es coneixien des de ben joves.

Al "Instituto de Estudios Hispánicos de Barcelona" també hi estaven relacionats Ramon Viladàs i Francesc Farreras (anys més tard director de la Galeria Maeght de Barcelona). Eren persones vinculades a Dionisio Riudrejo, i a la revista Laye (1951-1955). En aquests anys, Joan Carandell participa en negocis d'importació i exportació, crea una oficina de patents i ocupa llocs importants a la Banca Tusquets.

Francesc Farreras en el llibre "Gosar no mentir. Memòries" (Edicions 62, 1994) dedica un capítol a aquest "Instituto de Estudios Hispánicos de Barcelona" (pàg. 77 a 87). Comença explicant que aquell "Instituto de Cultura Hispánica" era un intent del règim franquista per apropar-se als països d'Hispanoamèrica per compensar l'aïllament internacional que vivia Espanya. El patrocinador de muntar una sucursal a Barcelona fou el reverend Ramon Cunill Puig, dit Pare Cunill. Explica, a la pàg. 79, que aquest "era una mena de capellà de bosc, mig voltairià, mig florentí, massa intel·ligent per fer carrera en el món eclesiàstic... Va arribar a canonge de la catedral de Barcelona... Coneixia... els Ruiz Giménez, Sánchez Bella i altres personalitats dels medis catòlics de Madrid, ja que, com a consiliari d'Acció catòlica, feia viatges freqüents a la capital, que aprofitava per visitar el seu confident polític, el pare Bulart, un català que era el capellà i confessor de Franco...". També comenta que fou Ramon Viladàs qui va presentar el Pare Cunill a aquell grup de persones al voltant de la revista "Laye". Continua: "En Cunill era molt amic del canonge Joan Tusquets, un altre capellà, que s'havia fet famós abans de la guerra per la seva obsessió per desemascarar els francmaçons... Però no estava d'acord amb la ferotge i indiscriminada repressió que va desencadenar el general Franco... Es va dedicar a protegir-ne alguns. Fos o no maçó – a mi no em consta ni m'interessa gens saber-ho -, un dels noms que va suggerir al pare Cunill fou el de l'economista milionari Joan Carandell, que era conseller o assessor financer de la Banca Tusquets...". Mossèn Joan Tusquets havia publicat el llibre, en dos volums, "La Masonería en España" (1944).

Curiosament Josep Maria Carandell va defensar aferrissadament els últims anys de la seva vida que Antoni Gaudí era maçó. En el llibre "Park Güell: una utopia de Gaudí" (Triangle Postals, 1999) ho detalla i concreta minuciosament.

Francesc Farreras defineix Joan Carandell, a la pàg. 80, com: "ric, intel·ligent, liberal i senzill... Però no deixava de ser un *parvenu*, al qual mancava el dubtós *pedigree* exigít

per la pretensiosa burgesia fabril barcelonina del Liceu, l'Eqüestre, el Polo i l'estraperlo...". Afegeix: "El raonament de Tusquets era, doncs, perfecte. Un català ric, culte... i que necessitava, ben vist pel Règim però sense haver-s'hi compromès políticament, la nota de prestigi social que podia donar-li la presidència de l'Institut d'Estudis Hispànics de Barcelona... Els primers contactes... foren molt positius... hi havia entre tots nosaltres un punt comú de rebel·lió i de menyspreu envers una certa societat que ens rebutjava... Com a vicepresident, Tusquets i Cunill van proposar en Joan Sedó Peris-Mencheta. Aquest era un home discret, amb certa notorietat en el món cultural per haver reunit la biblioteca cervantina més completa i important del país. Era una mena d'hispanista català, no massa compromès amb el Règim... La família Peris-Mencheta era – o havia estat – la propietària de la primera agència de notícies d'Espanya, i del diari "El Noticiero Universal", de confusa i difícil filiació política, que abans de la guerra fou una mica lerrouxista i, amb el Règim, feia equilibris per mantenir una certa imatge liberal però d'ordre...".

Comenta Luis Carandell a "El día más feliz de mi vida": "Cuando se inauguró (*el Instituto de Cultura Hispánica*)... estuvieron presentes el ministro (*Alberto Martín Artajo*) y don Joaquín (*Ruiz-Giménez*), y mi padre les invitó a comer a casa. Fue una comida muy especial, muy recordada en casa, porque mi padre, que nunca perdía el sentido del humor, le dijo a mi madre: como estos señores son demócratacristianos, hay que sentar a los niños a la mesa. La familia es lo primero..." (pàg. 212).

A la primera pàgina de "La Vanguardia" del 16 de maig de 1948 s'hi pot llegir, en un gran titular: "Solemne inauguración del Instituto de Estudios Hispánicos de Barcelona... asistieron las destacadas representaciones de la vida cultural y económica de la ciudad". La crònica omplia tota la pàgina. El discurs de Joan Carandell venia encapçalat per "La tradición americanista de la tierra catalana". "Durante muchos años haya estado vuelta de espaldas a esa gran realidad que es el viejo hispanoamericanismo; años en que se olvidaron no sólo las nobles ideas que fecundaban tal afán, sino también otras muchas del perenne acervo hispánico; pero años también en que, pese a la obscuridad reinante, pudieron surgir lejanas luces y hombres preclaros que mantuvieron –enhiesta la bandera del hispanoamericanismo. Podría recordar muchos nombres... No queremos estar alejados de este movimiento, ni separados de las Entidades hermanas que se ocupan de tan entrañable labor, Y ha sido preciso que tuviéramos en la Jefatura del Estado a un hombre como el Caudillo Franco para que pudiéramos volver a estas prácticas en las que España y América se reúnen en el cauce glorioso de unos mismos destinos...".

El matrimoni Carandell Robusté, uns deu anys després del naixement de la "Tere" (1938), el quart fill, en van tenir tres més: la Mercè (1948), el Joan (1950) i el Cristian (1952). A la primera li dirien "Ita", per la forma que de petita deia Merceditas. Quan va néixer el darrer fill, Cristian, el gran, Luis, tenia vint-i-tres anys.

Entre d'altres esdeveniments he trobat al "Diario Español" de Tarragona, del 20 d'octubre de 1948, que Asun Carandell, la segona filla, fou nomenada "Reina de los Juegos Florales" de Reus. "Promete revestir la fiesta un sin igual esplendor...". L'acte es feia al Teatre Fortuny. O bé, a "La Vanguardia", del 15 de juliol de 1949, que Joan Carandell Marimón va actuar de testimoni per part del nuvi al casament de Manuel de Senillosa "ingeniero industrial" amb Mercedes Rosales y de Arquer. Es va fer a la masia dels Senillosa a Darnius (Girona). També s'esmenta com a testimoni a José María de

Albert Despujol, Peralta y Pujol de Senillosa, baró de Terrades, aleshores alcalde de Barcelona (ho fou del 1945 al 1951).

Pels Carandell eren temps d'abundància, de festes. Exposa Luis Carandell en el seu llibre: “En nuestra casa de Provenza se organizaban grandes fiestas para agasajar a los amigos. Recuerdo especialmente unos carnavales que mi padre montó en el jardín, convirtiéndolo en una especie de barrio festivo con calles y plazas que tenían casa una su nombre, formadas por hileras de casetas en las que se podía comer, beber y bailar... Mi padre lo pasaba en grande preparando aquellas fiestas. Su entusiasmo era contagioso, no solamente para nosotros, sino también para los que le ayudaban a montar las casetas... Uno de los puntales era el chófer, Salvador, una persona de un buen humor inagotable... Otro elemento fundamental era el carpintero, Federico... entonces el castellano Federico sonaba en labios catalanes como el Federicu. Y el Federicu tenía la costumbre de decir su nombre dos veces, al principio y al final de la frase, cuando, siempre en tercera persona, hablaba de sí mismo... El Federicu no toma vino el Federicu... (pàg. 208).

També comenta que va entrar a la redacció de “El Correo Catalán”, diari tradicionalista, l'octubre de 1949, per l'amistat que el seu pare tenia amb José Tarín Iglesias, un dels redactors. Aleshores aquest diari tenia la seu al carrer de Banys Nous, a prop de l'església de Santa Maria del Pi; poc després es traslladaria a La Rambla. Luis Carandell a continuació aniria a viure a Madrid.

En aquells anys finals de la dècada dels quaranta, Joan Carandell anava pràcticament cada setmana a Madrid, on s'hi estava un parell de dies, a fer gestions dels seus negocis i de les persones que representava. El seu fill Luis explica que “mi padre tenía reservada una habitación doble en el hotel (*Ritz*) los martes y los miércoles. Llegaba el martes a última hora de la tarde y yo ya le estaba esperando en el hall. Cenábamos juntos en el gran comedor que da al jardín, siempre acompañados por la discreta música de la orquesta... Los miércoles, si mi padre no tenía compromiso con alguien, íbamos al casino de Madrid, a Lhardy... Pero si tenía que almorzar con alguien, entonces yo... comía solo en el Ritz...” (pàg. 204). “Yo pasaba todas las semanas de la elegancia europea del Ritz a la España cutre de las pensiones de estudiantes...” (pàg. 207).

A “La Vanguardia” del 15 de juliol de 1949 s'hi pot llegir la notícia de la concessió de la Medalla de la ciutat de Reus, “con motivo del aniversario del Movimiento nacional”, a Joan Carandell “presidente del Instituto de Estudios Hispánicos de Barcelona, propietario del monumental edificio que se construye en la Avenida de los Mártires, aportación valiosísima al progreso de Reus, dotándola la ciudad de doscientas cincuenta nuevas viviendas...”. El “Diario Español” de Tarragona, del 10 de juliol, concretava que era “la obra de mayor envergadura realizada en Reus...”. Aquest gran projecte de construcció, a l'actual carrer Antoni Gaudí, a la continuació de la plaça de la Llibertat, fou l'origen de la desfeta financera de Carandell.

El 1950 Joan Carandell veu com, tot d'una, uns homes estranys buiden l'esplèndida casa del carrer Provença, on vivia amb els seus pares, germans i una munió de servents. Uns esdeveniments anormals i desconcertants anaven a canviar radicalment la vida quotidiana de la família. Ens explicava el Josep Maria en el llibre d'Enginyers: “Des de feia algun temps s'havia creat un ambient estrany a la casa, ben diferent de la calma anterior. Hi havia tensions i nervis. Fins que uns dies van aparèixer un homes...” (pàg.

14). Després de la suspensió de pagaments, la mare i els tres fills petits van haver de marxar al mas de Reus. I el pare a Madrid. Aquest va posar despatx on duia els afers de diversos fabricants i comerciants catalans. Quan podia anava a Reus. El Josep Maria Carandell, el fill, es va quedar a Barcelona per iniciar, esperonat pel seu pare, la carrera de Dret; vivia en el tercer pis d'aquell mateix edifici del carrer Provença, amb el seu oncle Lluís.

Aquella immensa biblioteca va fer cap al mas Bové, a un magatzem. Finalment, per una iniciativa de Manuel Ortínez, es va vendre, per una minsa quantitat, al dit "comitè cotoner" (1960). Fou molt dur. El més penós fou que no van voler aquell extraordinari nombre de fitxes i referències; un treball d'anys i anys perdut. Més tard, el 1979, aquesta biblioteca la va comprar la Caixa de Pensions (l'actual "La Caixa") i després, el febrer de 1981, va passar a la Facultat d'Econòmiques de la Universitat Autònoma de Bellaterra. El dia de la inauguració oficial, Joan Carandell no va voler anar-hi; hi era el seu fill Josep Maria en representació seva. Hi ha un interessant article de Jordi Maluquer de Motes dedicat a aquesta biblioteca al document, que es pot trobar a Internet, "Col·leccions singulars de la Universitat Autònoma de Barcelona" (2013), pàg. 20 a 25. "La constitució del fons que avui porta el seu nom és fruit d'una curiositat intel·lectual extraordinària i d'un interès permanent pel coneixement científic..."

Joan Carandell en aquella entrevista a "La Vanguardia", sobre la seva Biblioteca: "no sólo había libros, sino también documentos de importancia capital: por ejemplo, cartas de Cabarrús sobre la fundación del Banco de España, muchos pergaminos y entre ellos uno de Jaume el Conqueridor y también otro de Ramon Folch de Cardona, en el que habla de enseñorear el golfo de Venecia con las naos catalanas: ambos documentos los tengo depositados en el Museu Marítim..."

Aquell esplèndid pis del carrer Provença número 288, la residència familiar dels Carandell, molts anys més tard, l'octubre de 1991, va passar a ser una de les botigues "Happy books" de Barcelona. Estava al costat mateix del que era el cinema Montecarlo. Aquella llibreria era una de les botigues més elegants i agradables que hi havia, als fons del jardí hi havia una altre estança, també hi havia una cafeteria i unes taules completaven aquell idíl·lic espai. Nosaltres, aquell 1999, hi van enregistrar un fragment de l'entrevista de Josep Maria Carandell pel documental que completava el projecte d'Enginyers. El gener del 2000 va passar a ser el famós restaurant Tragaluz. Ara, el 2016, es el Restaurant Principal.

El març de 1950 Joan Carandell va haver de fer suspensió de pagaments. Tot venia del projecte de construir aquell gran edifici de qualitat de 250 habitatges a Reus. Duria el nom de Casa Bloc fent referència al que havia fet l'arquitecte racionalista Josep Lluís Sert al barri de Sant Andreu de Barcelona els anys 1932-1936. L'arquitecte que l'anava fer era el reusenc Antoni Sardà Moltó (1901-1978). Entre d'altres havia fet el Mercat Central de Reus (1934-1949), des del 1929 era l'arquitecte municipal. Seguia els postulats de l'arquitectura racionalista. L'altre arquitecte seria Lluís Tusquets Tarrats, germà del propietari de la Banca Tusquets, Carles Tusquets, i oncle del també arquitecte Òscar Tusquets. Era un gran projecte. Joan Carandell va crear una mena de conglomerat de petites empreses per tal de que subministressin pràcticament tots els materials; no volia dependre d'altres. Va comprar dues bòbiles (una a Reus), uns boscos de savines (una fusta molt preuada) a Alcolea del Pinar, a Guadalajara, una fàbrica de ceràmica al

Poblenou... Com que el ferro era aleshores un monopoli estatal, aconseguia dur-lo de sota mà de Portugal. Per tot això li calia ajuts de bancs, un d'ells era la Banca Tusquets.

Des del 1940 al 1947, Antoni Valls Julià fou l'alcalde de Reus. Deia de Joan Carandell: "Era un home simpàtic, elegant i refinat, per dir-ho d'alguna manera, model ideal d'un senyor del d'abans. Personificava força bé la imatge de la solidesa política que el nou règim necessitava amb urgència: la d'uns governants íntegres i protectors... Ningú podia qüestionar el prestigi i reconeixement de l'Ajuntament...". Són opinions del text "Els alcaldes i els seus Ajuntaments durant la primera dècada de la postguerra: Reus (1939-1949)" d'Ester Magriñà, publicat en el llibre "La província de Tarragona durant el franquisme (1939-1976)" (Publicacions del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1996).

El "Diario Español" de Tarragona, del dimarts 2 de juliol de 1946, publicava un llarg article titulat "Bendición y colocación de la primera piedra de la monumental casa bloque" que s'havia fet el diumenge anterior, el 30 de juny. Més avall s'hi deia que "El alcalde recibe un cheque de 25.000 pesetas del Sr. Carandell para el Hospital de San Juan". Deia que es feia "en el solar del derruido Cuartel de Caballería". També s'hi deia que aquell alcalde, Antoni Valls Julià, anunciava una inversió aproximada entre obres i projectes, d'uns 90 milions de pessetes, a la qual calia sumar els 30 milions de pressupost que pujava la Casa Bloc...".

Aleshores el ministre d'Hisenda era Joaquin Benjumea Burín (1941 a 1951). Després fins la seva mort el 1963 seria el Gobernador del Banco de España. Tot d'una el ministre decideix retirar el recolzament del Banc d'Espanya a tots els petits bancs que no fossin suficientment productius.

A "La Vanguardia" del 26 de febrer de 1950 s'hi va publicar mitja columna encapçalada per "Manifestaciones del Jefe Provincial de Banca". Era a la pàgina 13, dedicada a les notícies religioses i complementada per una quants petits anuncis. "¿Hasta qué punto ha perturbado la normalidad de la vida bancaria de Barcelona la suspensión de pagos de la Banca Tusquets? (Es) un hecho, ciertamente, desagradable, pero con causas muy específicas que no debe ser tomado, en modo alguno, como base de deducciones que estarían fuera de lugar. La solvencia general de nuestros establecimientos bancarios es técnicamente excelente... (Se) apoyará firmemente a los Bancos, respaldando una administración idónea de los mismos, es decir, una política de créditos e inversiones acomodada a la buena técnica bancaria y a las saludables normas de prudencia y cobertura, características la profesión... ¿Puede anticiparnos qué consecuencias concretas tendrá lo ocurrido para los acreedores de la Banca que ha suspendido pagos? Toda contestación a esta pregunta sería prematura. La suspensión de pagos es un procedimiento judicial complejo. Han sido nombrados los interventores, por cierto, que los profesionales son funcionarios técnicos de la máxima capacidad. Habrán de pasar, pues, unos días o unas semanas hasta, que se conozca la situación exacta creada..."

Al "Diario Español" de Tarragona del 23 de març, a la crònica sobre la sessió de l'Ajuntament de Reus, s'informava sobre la suspensió de les obres de la Casa Bloc.

Un gran desconcert s'apoderà de la família Carandell. Tot eren plors. Pensaven que Joan Carandell acabaria a la presó.

Al cap d'unes setmanes, Joan Carandell va ingressar a la clínica d'un amic aparentant que tenia el braç trencat. Allí rebrà a dos inspectors financers. Aquests li van oferir retirar tots els assumptes relacionats amb la fallida si ingressa un milió de pessetes en un determinat compte d'un banc. Quan se'n van anar els inspectors, Joan Carandell va treure un magnetòfon que havia amagat al llit, entre els llençols. Aleshores pràcticament no hi havia magnetòfons portàtils a Espanya, aquell l'havia fet dur d'Andorra. Amb aquella cinta va aconseguir que el jutge decretés que era una suspensió de pagaments i no una fallida fraudulenta.

Tot aquest assumpte traspua alguna cosa més que una simple fallida empresarial, sembla com si fos una mena de revenja per alguna cosa, recorda d'altres afers tèrbols on es barregen qüestions de famílies polítiques i maniobres econòmiques.

Josep Maria Carandell a la novel·la "Prínceps" no parla d'aquest fet gairebé increïble. Sí fa que el personatge d'Arnau de Barbarà fugi a l'Argentina, des de Barcelona, deixant enrere negocis i família. Recordarem que Joan Carandell va anar el 1934 uns mesos a l'Argentina.

Joan Carandell ho va perdre gairebé tot, diners, possessions... Sembla que va haver de despendre's de la seva col·lecció de quadres entre els quals hi havia molta pintura catalana, per exemple Modest Urgell, i un Antonio da Correggio (important pintor del Renaixement italià, segle XVI). Sols li quedà la finca de Reus, que constava que era de la seva esposa. Molts dels objectes que hi havia al pis del carrer Provença i que no tenien un important valor econòmic van anar a un magatzem de l'Ajuntament, al carrer Lleida. Ens deia Josep Maria Carandell que anys més tard havia tingut l'estranya experiència de retrobar-ho tot allà amuntegat en un racó. Era el que quedava de l'època d'esplendor econòmic.

Joan Carandell en paral·lel amb aquest grandios projecte de la Casa Bloc reusenca, s'apassionà enormement per la música. Com ja he comentat anteriorment, des de jove sentia un cert entusiasme. Era amic del famós pianista Juli Pons i del Castillo, que també era del barri de Santa Caterina; s'havien conegut a l'Associació Catalana d'Estudiants (1921-1923). Joan Carandell era assidu als concerts del Palau de la Música i al Liceu, on hi tenia uns abonaments al tercer pis. Era amant especialment de les operes de Wagner.

Juli Pons i del Castillo (1895-1974) era deixeble d'Enric Granados; fou premi extraordinari de l'Acadèmia Granados. A "La Vanguardia" del 24 de maig de 1917, quan tenia 22 anys, s'hi deia: "Varias veces Granados habla señalado las condiciones excepcionales de su distinguido discípulo y las esperanzas que el malogrado maestro tenía puestas en él son hoy ya una realidad. En la mano de Julio Pons, en su ejecución, hay algo de aquel milagro de sonoridades que caracterizaba la ejecución de su excelente profesor, del cual, además se ha asimilado toda la exquisitez distinción...". Era l'inici d'una brillant carrera.

Quan els Carandell vivien al carrer Provença, sovint Juli Pons hi feia algun concert en aquell pavelló on també feien teatre. Luis Carandell a "El día más feliz de mi vida" explica que "Juli Pons tenía, con su extremada delgadez, su cerúleo rostro y sus blancos cabellos a lo Franz Liszt, un aire de músico romántico. Pasábamos horas escuchándole tocar a Chopin, a Schumann, a Albéniz y Juan Sebastián Bach. Pons cerraba los ojos,

colocaba sus largas manos en el teclado y caía en una especie de arrobamiento, una suerte de éxtasis nada estudiado... Apenas hablaba... Vestía siempre de negro... era de una pulcra pobreza que llevaba con dignidad sublime... Mi padre... le prestaba toda la ayuda posible...” (pàg. 182).

Cap el 1947 Joan Carandell i Juli Pons es tancaven a soles, a la nit, en alguna sala de la casa. El primer li demanava, per exemple, al segon que li toqués al piano una pavana; mentre tocava, Joan Carandell caminava per l’habitació, donava voltes... després li demanava que tornés a tocar... Tot d’una, es posava a cantar una pavana inventada; era el que es coneix a la professió com un “silbante”. Aleshores Juli Pons l’escrivía en el pentagrama i la tocava. I, així nit rere nit, el seu amic anava arranjant aquelles músiques inventades. De tan en tan, feia algunes sessions musicals amb les seves composicions. Sembla que va arribar a fer unes dues-centes peces; hi havia simfonies, sonates, sarsuela, sardanes i cuplets. Algunes les va inscriure a la Societat d’Autors. La famosa cantant Conxita Badia n’havia cantat algunes en concerts per Europa. Firmava “Joan Tauler” o “Vultussui” (en llatí, “el seu rostre”). Mentre tot s’ensorrava Joan Carandell es dedicava (també) a compondre música. Alguna cosa em du a la imatge mental de l’orquestra del Titànic tocant mentre aquest vaixell s’enfonsava.

Hi ha un personatge amb el nom de Juli Pons a la novel·la “Prínceps” de Josep Maria Carandell. En una d’aquelles vetllades musicals que hi ha a casa dels Barbarà, després de tocar peces d’Isaac Albèñiz, Enric Granados o Frederic Mompou, diu: “ara interpretaré una sonata de Joan Tauler, pseudònim d’un compositor de gran inspiració que no es vol donar a conèixer... Només puc revelar que en Tauler ha compost aquesta i moltes altres obres en els moments més difícils de la seva vida, quan perdia la seva fortuna i enmig d’enutjoses investigacions...” (pàg. 92).

Haviem deixat a Joan Carandell vivint a Madrid. Allà en aquells primers anys cinquanta també hi viurien d’altres fills grans: Luis i Josep Maria. El germà gran Luis havia acabat Dret i ja feia de periodista. Al Josep Maria li quedaven tres cursos de Filosofia pura. La mare i els tres fills petits vivien al Mas Bové; el Joan i el Cristian ja van néixer a Reus. Joan Carandell s’estaria a Madrid uns catorze anys. Sembla com si anar a viure a Madrid fos una manera de marxar de l’ambient enrarit de Barcelona.

A Madrid, Joan Carandell, va començar vivint en una pensió. En poc temps havia passat d’allotjar-se a l’hotel Ritz a viure modestament. Després viuria al carrer de la Libertad núm. 7, un carrer amb un nom ben estrany per aquella època. Estava a prop de la Gran Via i del carrer d’Alcalà. Al pis de sota hi vivia un fill del general Manuel Goded, aquell que fou afusellat a Barcelona per donar suport al “Alzamiento Nacional” del juliol de 1936. En el de damunt hi vivia un cap de la censura durant la Dictadura de Primo de Rivera. Com que estava a prop del Ministeri de l’Exèrcit, aquell carrer estava ple de militars.

En poc temps moririen els sogres de Joan Carandell. Primer Maria Rosés Masdeu el 23 de febrer de 1951, als 78 anys (segons el “Diario Español” de Tarragona del 15 de març). Després Eloi Robusté Ferrán el 28 d’abril de 1952 (segons “La Vanguardia” del 29 d’abril).

Des de Madrid, Josep Maria Carandell anava algun estiu a Alemanya, a Munic (1955 i 1956). Al acabar la carrera va anar un curs a Hamburg (1957), on va conèixer a Christa Gottschewsky.

Quan la situació econòmica familiar es va normalitzar, la mare i els tres fills petits es van traslladar a Madrid (1958). A l'estiu tots tornaven al mas Bové de Reus. El 9 de setembre de 1959 el Josep Maria i la Christa es van casar a Reus, a l'església de Sant Joan. Es van quedar a viure a Reus; ell faria classes de llatí a l'Institut Unes setmanes després el seu germà gran Luis, que s'havia casat amb una suïssa (Eloísa Jäger) i feia dos anys que vivia al Japó, envia una carta dient-li al Josep Maria si volia anar-hi que li oferiria un contracte de dos anys a la radiotelevisió japonesa (la Nippon Hoso Kiokay, NHK); ell volia retornar doncs esperaven un fill. Cap el Japó. Aquella emissora tenia un programa en espanyol destinat als descendents dels emigrants japonesos que vivien a Amèrica del Sud. Quan Josep Maria Carandell va tornar a Espanya, el va succeir Fernando Sánchez Dragó.

Josep Maria Carandell va tornar a Madrid el 1962, i els seus pares el 1964 a Barcelona. Durant un cert temps el Josep Maria s'encarregaria del despatx de representació d'algunes empreses catalanes a Madrid; però el volum de negoci va baixar i van haver de tancar.

A la revista del valuós Centre de Lectura de Reus, d'agost de 1964, en el número 146, s'hi esmenta la donació d'un gran volum de llibres de Joan Carandell.

Luis Carandell a "El día más feliz de mi vida" relata: "En la casa de Reus había en el verano, de día y de noche, tertulia continua. Se charlaba interminablemente bajo los pinos del jardín o delante de casa... A la gente de la familia se sumaban a menudo los amigos llegados de fuera. Por allí estuvo Manolo Vázquez Montalbán... Coincidimos en la revista Triunfo hacia 1968... No recuerdo con exactitud cuando estuvieron por primera vez... Rafael Sánchez Ferlosio y (*Carmen*) Martín Gaité..." (pàg. 282).

A Joan Carandell li va caldre catorze anys per poder pagar els deutes que havia deixat aquella fallida empresarial. Al final van haver de vendre la finca del Mas Bové de Reus a l'Ajuntament. El Patronat Municipal de l'Habitatge volia fer un conjunt residencial; seria el famós Barri Gaudí. El 1964 va començar la construcció; sols es va arribar a fer la primera de les cinc fases previstes. L'arquitecte fou Ricard Bofill. Casualment en el seu Taller d'Arquitectura hi treballava José Agustín Goytisolo, que s'havia casat amb Asun (Ton) Carandell. El propi mas seria en endavant una Escola-Taller de Restauració i ara es l'Institut Municipal de Formació i Empresa de l'Ajuntament de Reus.

El 1964 la família Carandell va comprar un pis al carrer de Trafalgar de Barcelona. A finals de 1967 també va tornar a Barcelona el Josep Maria, la Christa i els seus quatre fills (Zinca, Martí, Juli i Andreu); van anar a viure a un pis del la plaça Letamendi. Fou on, en aquell 1999, el Juan Manuel García Ferrer i jo anàvem un dia a la setmana a enregistrar la llarga entrevista pel nostre llibre d'Enginyers.

A Barcelona, Joan Carandell retroba la tranquil·litat. Ha pagat els deutes. Viu envoltat per la família. D'igual manera com en aquells anys convulsos de finals dels quaranta va tenir aquella passió desmesurada per la música, per compondre, ara viurà la de la literatura. De fet sempre havia estat un home entusiasta de la cultura en general,

recordarem aquelles sessions de teatre que es feien en el pis del carrer Provença. Al matrimoni Carandell Robusté els hi agradaven molt, entre d'altres, les novel·les d'Ernest Hemingway.

Escrivia amb el pseudònim de "Llorenç Sant Marc". Sempre ho va fer en català. Tenia un despatx per ell. Era una habitació plena de llibres, la majoria col·locats en un ordre estrany o indesxifrable pels demés. Deia que era important tenir-los a prop quan escrivia alguna de les seves novel·les o narracions. Ens explicava el seu fill Josep Maria: "Havia llegit que Hemingway escrivia dret, i ho seguia al peu de la lletra; usava una màquina d'escriure sobre la tauleta adossada a la paret, a l'alçada necessària per poder estar dret. Caminava fent giragonses, erràticament per l'habitació, consultava si li calia algun llibre i s'apropava a la taula per teclejar un paràgraf...".

Amb seixanta-cinc anys, Joan Carandell ("Llorenç Sant Marc") va publicar el seu primer llibre: "Temps enrere" (1966). D'aquest any fins el 1987 publicaria onze llibres, sis novel·les i cinc de narracions. Moriria el 1988. Els tres primers llibres els va publicar el mateix autor: "Temps enrere", "Males companyies" i "La brillant història". Rebia el Premi Víctor Català 1982 per la novel·la "Quaranta històries".

Joan Carandell ("Llorenç Sant Marc") escrivia històries d'aquella Barcelona que havia conegut de primera mà, trepitjant aquells carrers del Barri de Santa Caterina, d'una Barcelona canalla on hi vivien malfactors i bergants, la púrria. Amb el pas del temps els seus llibres han estat alhora desconeguts per un públic en general i molt ben valorats per estudiosos. Responen a una certa "novel·la negra" barcelonina.

Manuel Vázquez Montalbán, que visitava freqüentment aquell pis del carrer Trafalgar, en el llibre "Barcelones" (Editorial Empúries, 2004) parla un parell de cops sobre "Llorenç Sant Marc". La primera, a la pàg. 25, tot comentant sobre els cementiris de la ciutat: "contra la poesia depressiva al servei de les causes vençudes o ajornades, l'humor negre, com el que amara el conte de Llorenç Sant Marc on una florista comença el seu negoci robant flors del cementiri del sud-oest i venent-les pel carrer...". La segona, a la pàg. 164, quan descriu aquelles lluites ferotges entre els sindicalistes i els escamots de la patronal, a cavall entre els anys deu i els vint: "el contrast entre el dramatisme sindical i l'humor negre que es practicava en algunes festes populars dels àcrates. Llorenç Sant Marc, o sigui Joan Carandell, ex-anarquista, ex-lerrouxiista, ex-director general d'un dels governs de Franco de la guerra i esplèndid memorialista a la vellesa, explica delicioses festes anarquistes on després del ball (polca, masurca i vals) els treballadors passaven amb la gorra a la mà a fer una curiosa capta: "Cinc centímetres per la dinamita!". Malgrat la seva constància, la violència social no impedia que hi hagués una dimensió festiva...". Com podem veure, és la famosa frase que cridava un noieta a l'obra de teatre "Flor de nit" del grup Dagoll-Dagom, sobre un text de Vázquez Montalbán. Exactament és de "Gèniu o la posteritat" del llibre "Temps enrere".

La relació de Vázquez Montalbán amb Joan Carandell venia de lluny. En un article que va publicar a "El País" (14 d'agost de 2003), deia: "Mi encuentro con los hermanos Luis y José María Carandell llega del brazo de su hermana Ton y de su marido, José Agustín Goytisolo, empeñados Ton y José Agustín en alegrar los fines de semana y días de verano del matrimonio de muy jóvenes ex presidiarios que componíamos mi mujer y yo. El lugar de los primeros encuentros era la finca que la familia Carandell tenía en Reus, una casona de estilo doricojónico catalana, según la humorada de Goytisolo, con

jardín y frutales y, sobre todo, con un clima humano complejo y estimulante. Porque allí estaba el patriarca de la familia, Juan Carandell, conocido literariamente como Llorenç de Sant Marc... Los cuentos de Llorenç de Sant Marc son muy buenos y retratan la sociedad barcelonesa donde los niños iban pidiendo cinc centimets per a la dinamita en las fiestas populares de la Barcelona rosa de fuego... Todos los sedimentos del viejo Carandell hacían posible que se entendiera con la horda roja que le rodeaba; hijos y yerno, amigos de hijos y yerno, formábamos un aquelarre anarcomarxistaleninistaexistencialista e inevitablemente algo doricojónico, en el que Luis ejercía de periodista y *artista pobre* y José María exhibía una cultura reforzada en Alemania por sus relaciones con la vanguardia intelectual...”.

No sé si Vázquez Montalbán va arribar a conèixer al cunyat de Joan Carandell, a l'Eloi Robusté Rosés, però segurament li haguera interessat saber de la seva vida viatjant per Europa, conèixer a Josep Pla a Berlín i publicant aquella novel·la “Sascha” (1946). Aquest amb seixanta-set anys, el 1970, va inaugurar un restaurant que seria prou famós a Barcelona, era el “Niu Guerrer”, a la plaça Tetuán núm. 16. Aquesta casa deuria ser d'origen familiar. He trobat a “La Vanguardia” del 21 de juliol de 1950, l'esquela sobre la mort de Mercedes Tapis Oms, on es cita als seus cosins Manuel i Glòria de Oms (aquesta era l'esposa de l'Eloi Robusté Rosés). També s'esmenta que “la casa mortuòria” estava a la plaça Tetuán núm. 16.

El “Niu Guerrer” havia estat una societat lúdica i humorística fundada a Barcelona el 1874 i que actuà fins el 1936. Organitzava cavalcades de Carnaval, premis literaris de caire humorístic, representacions d'obres de teatre, balls...

A “La Vanguardia”, del 26 de novembre de 1972, hi ha una crònica sobre “La primera gran noche del futbol catalán”. Diu que “se celebró con brillantez y numerosa asistencia”. Parla de los “guerreros del futbol” i de que hi van assistir la vídua de Samitier, Zamora, Kubala, Nicolàs Casaus... “Hizo el ofrecimiento y, a la vez, la presentación... Don Eloy Robusté, quien recordó que el pasado siglo existió en Barcelona el “Niu Guerrer” que realizaba similares actos aplicados a las artes y las letras, pretendiendo el actual realizar algo similar con los deportistas...”. A la del 28 de febrero de 1973, hi trobem “Homenaje a quince guerreros del pedal” i ara tenim a Bahamontes, Cañardo, Poblet... “y la sin par Mary Santpere”.

He trobat un anunci en color a pàgina sencera de el “Niu Guerrer” a “La Vanguardia” del 2 d'octubre de 1977. S'encapçala amb la frase, d'una grandària considerable: “La inflación es la consecuencia de una inmoralidad cometida por los gobernantes, equivalente a la que cometían lo monarcas absolutos cuando ponían en circulación monedas acuñadas de baja ley (Eloy Robusté)”. Aquesta frase fa referència al llibre que acabava de publicar, “La riqueza. Origen de la ciencia económica” (Editorial Augusta, 1977).

A continuació es reproduïx un fragment del pròleg fet per Miguel Junyent y de Armenteras. Aquest era net de Miguel Junyent Rovira que havia estat el director de “El Correo Catalán” i, entre d'altres, diputat, senador, cap de la “Comunió Tradicionalista de Catalunya”. Després de citar el que havia escrit Josep Pla sobre aquella novel·la “Sascha” del mateix Eloi Robusté Rosés, comentava: “lo que choca o impresiona son las definiciones concretas sobre las más importantes manifestaciones económicas de actualidad. Sus puntos de vista son nuevos, inauditos y originales. Sus conceptos

rompen los moldes de que se sirven la mayoría de versados en esta materia. Tanto es así que mi primera impresión fue que Robusté tal vez deliraba, sobre todo cuando afirma que la inflación es un remedio y no un mal, que el defecto mayor de los empresarios es oponerse al aumento de los salarios, que la riqueza es cualquier cosa menos dinero, y así sucesivamente... No sé si las teorías de Robusté serán o no académicas, pero lo cierto es que yo, el tradicional hombre de banca, precavido, reticente y tal vez desconfiado, me he sentido inmunizado contra las embrolladas y oscuras teorías corrientes...". I acaba dient ara ho té més clar "gracias al claro, contundente y acertado enfoque de los problemas actuales, tanto políticos como económicos, contenidos en este libro".

No m'esperava trobar un llibre d'aquesta mena fet per aquell viatger desmesurat, aquell arravatat escriptor de "Sascha". Encara em sorprèn més pensar quin seria l'objectiu final de "La riqueza. Origen de la ciencia económica", fet pel cunyat d'aquell eminent economista i rellevant que fou Joan Carandell.

Aquell anunci en color a pàgina sencera "La Vanguardia" encara presenta més sorpreses. No n'hi havia prou en reproduir un fragment d'una excèntrica teoria econòmica, sino que ens explica que el restaurant està "decorado con morteros y platos de Teruel, del siglo XVI al XVIII así como piezas cerámicas de Sargadelos, La Cartuja, Cartagena, etc., incluyendo vajillas antiguas (Sacavem y francesas)...", que a les parets hi ha pintures de finals del segle XIX i un "cuadro pintado por Francisco de Zurbarán en 1626, representando la entrega del Retrato Milagroso a los Dominicos, de 90 x 70 cm. Pertenciente a la colección particular de D. Eloy Robusté...".

L'estranyesa que em du tot el relacionat amb aquest personatge continua al trobar en un anunci de "La Vanguardia", del 6 de febrer de 1971, sobre la "Inauguración de las nuevas instalaciones de Comercial de Cerámicas Reunidas S.A.", al carrer Buenos Aires núm. 26 al 31, després de l'explicació oportuna hi ha una relació de persones que varen assistir a l'acte, entre aquestes hi ha Eloi Robusté Rosés "Presidente del Gremio sindical de Ladrilleros del Sindicato de la Construcción". Continuant la cerca m'he topat amb dos llibres més: "Teoría y práctica de la industria ladrillera" (CEAC, 1963), dos volums, i "El horno túnel al alcance del ceramista y el ladrillero" (1969). A les fotografies que he trobat d'aquell restaurant el "Niu Guerrer" s'hi veu que la façana era tota de ceràmica vidriada.

Sobre el "Niu Guerrer", Josep Maria Carandell, el seu nebot, escrivia a "Guía secreta de Barcelona", a la pàg. 136: "organizaba grandes fiestas en sus locales y por la ciudad, la última de las cuales – y que llevó a su clausura – fue una cabalgata en la que perecieron quemadas dos chicas vestidas de esclavas...". La meva dèria cinematogràfica em du a la pel·lícula "Lejos de los árboles" de Jacinto Esteve, aquella seqüència del bar Copacabana (al final de La Rambla) on un públic desmesuradament excitat es llençava sobre un ballarí transvestit cremant-li els papers de diari que li feien de vestit. O també, a la mort d'aquell mite de la Rambla barcelonina dels darrers anys de franquisme, José Pérez Ocaña ("Ocaña"), que conjuminava els aspectes més provocadors de la seva homosexualitat amb una aparença de profunda i vistosa religiositat andalusa. Va morir el 1983 a causa d'unes cremades produïdes per la disfressa de carnaval que duia, feta de paper, tela i bengales, en les festes del seu poble, Cantillana (Sevilla).

Josep Maria Carandell va publicar "Guía secreta de Barcelona" el 1974. Ens deia en el llibre d'Enginyers: "Tant el meu oncle Lluís Carandell com el meu pare eren uns grans

coneixedors de la ciutat. Van ser els meus introductors en el món de Barcelona... (*El llibre*) se'm va ocórrer plantejar-ho com una exposició d'aquells conjunts de coses i fets ocults o poc coneguts... (pàg. 91) ... Acostuma a passar que sols veiem una sèrie de façanes pantalla (els edificis de la Rambla, de les grans avingudes), i després adonar-se que darrere hi ha una altra vida, sorprenent i insospitada..." (pàg. 92). A l'agraïment que dona entrada al llibre, s'hi pot llegir una referència al seu pare "por su biblioteca sobre temas barceloneses y por su ayuda constante...".

Ens deia el Josep Maria que a l'època que estava preparant aquest llibre (1973) el seu pare va tenir un petit infart. Al anar-lo a veure, va trobar que ja s'estava recuperant. Va pensar que estaria bé, per fugir de la grisor del moment, explicar-li alguna anècdota al voltant del llibre. Aleshores el Josep Maria enceta la conversa dient-li que havia entrat en una botiga de gomes que es deia "La japonesa" del "Barri Xino" (carrer del Arc del Teatre núm. 1) i el propietari al saber el seu nom li va preguntar si era fill d'en Joan Carandell. El Josep Maria va aprofitar per fer un xic de broma sobre l'assumpte. El seu pare estranyat li va etzibar que era impossible que el conegués, que ell no havia freqüentat aquells indrets. Si va comentar que un cop de jove hi havia anat amb alguns amics i aviat van girar cua al veure algunes fotografies que algun grup d'Acció Catòlica havien posat per les cantonades. Es veien com quedaven els òrgans sexuals masculins després d'agafar, deia ell, alguna d'aquelles "malalties que t'enganxaven les dones". Finalment el Josep Maria li va descobrir la facècia, aquell propietari el coneixia perquè era de Reus.

A "La Vanguardia", del 20 d'octubre de 1974, he trobat l'esquela de la mort d'Ana Feliu Esquivel, tenia 87 anys. Era aquella "bellesa exòtica" cubana, l'esposa de Lluís Carandell Marimón.

Deuria ser cap a finals dels anys setanta que un dia Joan Carandell va telefonar al seu fill Josep Maria i li va preguntar si volia anar a Moscou. "Quan? A l'endemà?". Resultava que l'altre fill, el Luis, s'havia comprat un cotxe de segona mà i havien decidit anar a l'URSS. Aquest hi havia estat anteriorment de corresponsal (1975) i sabia una mica el rus. Agafen el cotxe i comencen a fer quilòmetres i més quilòmetres, gairebé sols paraven per menjar i dormir. Circulaven esplèndidament per autopistes europees, quan a Espanya pràcticament no n'hi havien. No calia sortir de l'autopista per comprar, menjar i dormir. El Josep Maria es delia per visitar tants llocs interessants que deixaven a pocs quilòmetres. Al arribar a la frontera hongaresa no els van deixar passar al veure que en el passaport del Luis deia que era periodista; van haver de tornar a Viena per aconseguir un visat que posés que era advocat, de fet també ho era. Fou fàcil doncs en aquella època el Luis era ja prou conegut doncs feia aquella famosa secció "Celtiberia show" a la revista "Triunfo".

"Celtiberia show" es va començar a publicar el 13 de juliol de 1968. A la presentació de la secció, Luis Carandell, deia: "He aquí una nueva sección. Tendrán cabida en ella cosas muy diversas con un denominador común que su título deja ya entrever: España y los españoles... Será... una exhibición de gracias y desgracias en un escaparate...".

Quan van arribar a Praga es van enfonsar. Parlaven amb la gent d'allà i els hi deien que tot i que vivien a l'Espanya de la dictadura franquista, ells podien sortir del país i viatjar. Mentre els fills volien visitar la ciutat, Joan Carandell no parava d'entrar a

botigues i ferreteries a preguntar per màquines i caragols; eren els anys de la seva dèria de les construccions artesanals.

Lluís Carandell Marimón va morir el 7 de juliol de 1980. Sembla que va tenir una fi molt feixuga. La seva malaltia li va ocasionar gangrena a la cama i van haver de tallar-li. Va patir molt. Com que no tenia fills va haver d'anar a viure al pis del seu germà, al carrer Trafalgar. Era molt estimat per tota la família.

Als darrers anys, el matrimoni Carandell Robusté varen tenir casa a Sant Pere de Ribes (Can Chacona), a la part alta del poble. Un dels fills, la Mercè ("Ita") era metge allà i els hi va agradar. Com que no hi havia ascensor al pis del carrer Trafalgar, quan es van fer grans se'ls hi va fer molt difícil de viure-hi. Van intentar convèncer a la resta de veïns per instal·lar-ne un, però no ho van aconseguir. A la casa de Sant Pere de Ribes, Joan Carandell va dedicar-se a una de les seves dèries, la fusteria. Va muntar un taller complet on feia els diversos mobles que li demanava la família.

Sant Pere de Ribes també fou un lloc de trobada de Joan Carandell amb molta gent del món de la cultura. El Josep Maria ens esmentava, entre d'altres, a Joan Oliver ("Pere Quart").

Ens relatava el Josep Maria com el seu pare era una persona especial, amb un humor estrany un xic atramuntanat. Una de les seves curiositats era que s'havia fet un barret especial per posar-se a la dutxa i poder fumar mentre es netejava; quan, a vegades, a mig fer, se li apagava la cigarreta cridava a la seva esposa per que anés a encendre-li.

A la família eren famoses aquella mena d'escenificacions que feia de tan en tan, sempre vorejant l'absurd, l'extravagància. Una de les típiques era la que havia fet una munió de vegades al tren anant de Barcelona a Reus. Esperava que el vagó estigués mitjanament ple i, tot d'una, amb un to sec i mirant fixament a la seva esposa, li deia alguna cosa com "segur que portes la clau ben amagada?". La seva esposa que ja havia patit la mateixa facècia diverses vegades, li seguia la corrent i, aparentant estar mig espantada i plorosa, continuava "sí, però no m'ho preguntis d'aquesta manera, em fas por". Pels ulls de la resta dels viatgers eren una parella aparentment normal, dos senyors grans ben vestits i sense cap presència estranya. Després d'un moment, quan els altres viatgers estaven ben sorpresos i potser esperant el desenvolupament d'alguna situació encara més sorprenent, seguia l'intercanvi d'unes frases gairebé enigmàtiques, l'un un xic aïrat i l'altre esfereïda: "que et conec eh!, no fotis!... no m'ho diguis així...". A cada nova escomesa li seguia una breu pausa, una espera anguniosa per part dels viatgers, fins que continuaven amb alguna cosa encara més desconcertant com: "saps que va bé aquell? ... sí, sí...". Després hi tornaven: "a veure la clau... segur que es aquesta la clau? ... jo crec que sí...". Això podia durar una llarga estona. Finalment quan estaven arribant a Reus, Joan Carandell reincidia, aquest cop més eixut i autoritari: "si ara quan baixin la gàbia del tren, resulta que el lleó no hi es o ha passat alguna cosa, prepara't". Al baixar del tren i encaminar-se cap els primers vagons, on hi havia els que duïen els objectes facturats (maletes, caixes...), aquells viatgers els seguien amb la mirada per veure que recollien i que podia succeir, com acabava aquella insòlita situació. Però ells dos es quedaven aturats a l'andana i el tren marxava sense que hagués passat res. Havia acabat la representació teatral. El Josep Maria ens deia que un cop ho havien fet en un viatge amb el José Agustín (Goytisolo) i l'Asun. Segurament aquests deurien seguir l'escena entre sorpresos i divertits.

El Juan Manuel (García Ferrer) i jo, al escoltar aquesta curiosa i llarga anècdota, també ens trobàvem d'alguna manera captivats com aquells viatgers; esperàvem sorpresos com acabaria aquella història. Comentant la seva conclusió ens va recordar aquell famós "Mac Guffin" d'Alfred Hitchcock; aquella raó, el mòbil de l'acció d'algunes de les seves pel·lícules. El director anglès explicava a François Truffaut (aquest havia estat crític de cinema a "Cahiers du cinéma" i ja havia fet la seva primera pel·lícula, "Les quatre cents coups" el 1959), en el llibre "El cine según Hitchcock" (Alianza Editorial, El libro de bolsillo núm. 554), a la pàg. 115: "evoca un nombre escocés y es posible imaginarse una conversación entre dos Hombres que viajan en un tren. Uno le dice al otro: "¿Qué es este paquete que ha colocado en la red? Y el otro le contesta: "Oh, es un Mac Guffin". Entonces el primero vuelve a preguntar: "¿Qué es un Mac Guffin? Y el otro: "Pues un aparato para atrapar a los leones en las montañas Adirondak". El primero exclama entonces: ¡Pero si no hay leones en las Adirondaks!" A lo que contesta el segundo: "En ese caso, no es un Mac Guffin...". Ens semblava que aquesta explicació de Hitchcock resultava molt propera a l'anècdota que el Josep Maria Carandell ens explicava del seu pare, tan pel context (el tren i el lleó) com pel desenvolupament de la pròpia conversa. Hitchcock continuava dient que el Mac Guffin "es un rodeo, un truco, una complicidad... en realidad no tiene importancia...". Hitchcock també citava com a referent del Mac Guffin a l'escriptor Rudyard Kipling, les seves narracions de les lluites dels britànics a la frontera d'Afganistan, històries d'espionatge on gairebé sempre hi havia el robatori dels plans d'alguna caserna o fortalesa.

Quan li van comentar al Josep Maria aquesta curiosa semblança, ens va dir que probablement les dues històries podrien tenir un mateix origen. El seu pare tenia la dèria per la literatura anglesa, per Arthur Conan Doyle, Rudyard Kipling...

Josep Maria Carandell també ens va comentar que quan els seus pares eren vells, la seva mare li explicava moltes coses de la seva família i de la seva pròpia vida; en canvi, el seu pare era més reservat. Si deia alguna cosa d'abans, de la seva joventut, sempre era d'una manera fragmentada, sorprenent, a glopades, aprofitant algun esdeveniment o succés produït per l'atzar. Ja vell, ja mig cec, fent un viatge a Galícia (1985), tot d'una els hi diu: "Ja sabeu el de l'Argentina?" Era evident que volia explicar alguna cosa. La família naturalment recordava que el 1934 havia passat uns mesos allà per assumptes econòmics. Bé doncs, Joan Carandell va aprofitar per al·ludir que havia tingut un afer amorós amb una ballarina de tangos. Ho explicava cinquanta anys després!

En els darrers anys de la seva vida, Joan Carandell Marimón va patir alguns atacs de cor. Els últims anys va començar a escriure les seves memòries, començant per la seva infantesa en aquella Barcelona del barri de Santa Caterina. Deuen estar guardades en algun calaix d'un familiar.

Poc a poc es va anar quedant cec. Per una persona tan vital fou un patiment, un malviure. La seva esposa li llegia llibres per distreure'l. La solitud va acabar consumint-lo.

Del 1980 al 1984 fou quan Josep Maria Carandell va escriure la seva novel·la "Prínceps" (1985). A la contracoberta podem llegir: "La història, situada entre els anys 1951 i 1953, una època buida i de transició entre un passat optimista i heroic i aquell futur esperançat que començaria a mitjans de la mateixa dècada, se'ns dona narrada per

un dels seus herois, l'Eloi (*Abelló*)...". Josep Maria / Eloi viurà els episodis d'aquella ficció versemblant des del 17 als 19 anys. I en el moment (real) en que succeeix la desfeta del patrimoni familiar, la fallida empresarial. Ho escriu quan te uns cinquanta anys i quan el seu pare, de més de vuitanta anys, està a la seva etapa final. Ell mateix reconeixia al llibre d'Enginyers que la novel·la "és una crònica d'un esfondrament personal i familiar..." (pàg. 108).

El Nadal de 1987 varen anar a Sant Pere de Ribes tots els fills; també hi van anar el Luis Carandell i la seva esposa Eloísa des de Madrid, la Tere des del Estats Units i el Joan des del Marroc. Tota la família. Feia anys que no es retrobaven. Sabien que el pare estava ja molt just de salut. La nit del dia 1 al 2 de gener (de 1988), la Mercè ("Ita") que era metgessa, va comentar que no creia que passés aquella nit. El van acompanyar al llit i, abans de tancar el llum, Joan Carandell encara va tenir ànim de dir, de recordar: "jo era allí quan van enderrocar aquell hotel d'Eivissa... Vaig veure com s'ensorrava". Parlava d'un hotel que hi havia i que dificultava als avions al aterrar. Amb un moviment de braços va representar la caiguda del hotel i va fer el soroll corresponent. Tots es van quedar atònits. Semblava que fos la imatge que resumia la seva vida.

Aquest fet, de l'enderroc de l'hotel, potser pugui ser "l'Insula Augusta", a mig construir, amb deu plantes. Era de la família Matutes. Dificultava els aterratges nocturns. L'enderroc fou el 8 de febrer de 1971.

Quasi dos anys després, el 18 de novembre de 1989 va morir Eloi Robusté Rosés, el cunyat de Joan Carandell. Tenia 86 anys. Segons l'esquela que es va publicar a "La Vanguardia" (20-11-1989) va morir a Sant Pere de Ribes. Uns anys abans, l'11 d'octubre de 1982 havia mort la seva esposa Glòria de Oms Pujadas.

Ens explicava Josep Maria Carandell que el seu oncle Eloi Robusté Rosés no havia tingut gaire relació amb la resta de la família. Vivia un xic allunyat d'ells. Sempre havia tingut un caràcter estrany. Recordarem que anteriorment en aquest text ja es reproduïa l'opinió de Luis Carandell: "Tío Eloy y tía Gloria eran dos personajes de carácter atrabiliario y un poco lunático. Tan pronto estaban simpatiquísimos como apenas saludaban...".

Aquell Rolls Royce amb el que es passejava Eloi Robusté Rosés fent el tifa per Barcelona l'he trobat en dos anuncis de "La Vanguardia" del seu restaurant el "Niu Guerrer". En el del 31 de desembre de 1977, a més de veure la façana de ceràmica hi ha una fotografia d'Eloi Robusté Rosés amb Mary Santpere; esmenta que el Rolls Royce es del 1924 i es "una valiosísima pieza de colección". En el del 17 de setembre de 1978 hi tornem a trobar al Rolls Royce i la Mary Santpere. Aquí podem veure la matrícula: B-72889.

Eloi Robusté Rosés ja malat va començar una altra novel·la, recordarem que molts anys enrere havia publicat "Sascha" (1946). Segons explicava Josep Maria Carandell, era sobre un vaixell que embarrancava a les costes de Turquia, prop de Constantinoble (ara Istanbul), ciutat on ell havia estat vivint de jove. Va arribar a escriure unes vint o vint-i-cinc pàgines. El Josep Maria ens deia que quan les va llegir va quedar astorat, eren tan sols uns paràgrafs repetits constantment. Tenia Alzheimer. Aquí també hi ha una connexió cinematogràfica, és aquella pel·lícula "El resplandor" d'Stanley Kubrick, on el personatge principal, Jack Torrance (Jack Nicholson) pateix uns trastorns mentals aïllat

en aquell hotel envoltat de neu tot l'hivern. Vol aprofitar aquells mesos per escriure una novel·la. Finalment la seva dona descobrirà pàgines i més pàgines amb la mateixa frase: "All work and no play makes Jack a dull boy" ("Sols treballar i no jugar fa de Jack un noi avorrit").

Al morir Joan Carandell (1988), la seva esposa, Josefina Robusté Rosés, va quedar sola vivint a la casa de Sant Pere de Ribes. Hi havia un problema, des de jove tenia por dels llocs solitaris. Feia uns anys que ja no vivia amb ells la Baldomera, una d'aquelles criades que van acompanyar als Carandell gairebé tota la vida, des de Burgos a Barcelona. Havia volgut tornar els últims anys de la seva vida al seu poble, Encinas de Esgueva. Després de la mort del seu marit, Josefina Robusté va anar a viure unes setmanes a Madrid amb el seu fill Luis. Va tornar a Sant Pere de Ribes. Un dia una veïna, amb la que tenia una gran relació, li va comentar que havia decidit anar a viure a una residència a Barcelona i ella s'hi va afegir. Anava a casa del Josep Maria varis dies a la setmana, anaven al cinema o al teatre. Ella que sempre havia viscut en pisos o cases grans, amb moltes coses, ara s'havia adaptat a una petita habitació on tan sols hi havia un llit, un armari i una tauleta de nit. Com que encara li agradava molt llegir, el Josep Maria li duïa llibres de persones que havia conegut, com de la Carmen Martín Gaité o Xavier Amorós Solà (de l'època de Reus).

Al final, ja malalta, la Mercè ("Ita") se la va endur a la seva casa de Sant Pere de Ribes. Es va anar apagant poc a poc. Va morir el 22 d'abril de 1995.

A Joan Carandell li van dedicar un carrer a Sant Pere de Ribes.

Als "Mots encreuats" de "La Vanguardia" del 14 d'agost de 1990, fets per Màrius Serra, a la primera columna de horitzontals deia: "Rastellera de periodistes catalans descendents de Llorenç Sant Marc" (deu lletres). Tot un homenatge als Carandells.

Luis Carandell Robusté va néixer a Barcelona el 1929 i morí a Madrid el 2002.

Josep Maria Carandell Robusté havia nascut a Barcelona el 1934, on va morir el 2003.